

זיכרונות מרים בחן

30.1.1923 - 7.12.2010

נכתב ב-2002 תורגם מאנגלית לעברית ונערך ע"י גבי בחן 2011

חלק 1 - ילדות

אחרי שהחלמתי מהתקפת לב (מאי 2002) ומהתקפת אבנים בכליות וכמה טיפולים ושהות של שבועיים בבית החולים בשלוש מחלקות שונות אשר רבו ביניהן על חשיבותן, החלטתי לוותר למיכה (בעלי) ולכתוב על משפחתי וחי. החלטתי לכתוב באנגלית כי בעברית אני עושה יותר מדי שגיאות, וגרמנית אף אחד מצאצאי לא מסוגל לקרוא.

רוב הדברים עליהם אני כותבת עכשיו עברו בראשי כשהייתי בבית החולים, שם היה לי הרבה זמן לחשוב עליהם. אין לי ממש ראשי פרקים, אבל אולי שולמית או מישהו אחר יוכל לערוך את סיפורי.

נולדתי בתאריך 30 לינואר 1923, בזמן האינפלציה הגרועה ביותר בגרמניה, והובאתי לעולם על ידי מיילדת זקנה ובעלת ניסיון ועל ידי

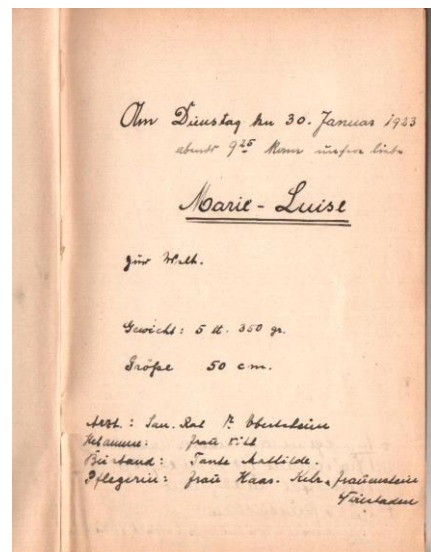
ד"ר אלברטשיים (Elbertsheim), אשר משפחתו (אביו) ד"ר רובול (Rubol) – (שמן) בגלל שזה מה שהוא נתן לכל דבר, היו הרופאים של היהודים בנינגן. אימא שלי כתבה יומן על השנים הראשונות שלי (היה לה הרבה זמן אז), יש

לי את היומן אצלי בארון אך הוא כתוב כמובן בגרמנית. בנינגן הייתה בשנים אלה תחת כיבוש צרפתי (הגדה השמאלית של נהר הריין). אנו גרנו בדירה (קומה ראשונה) אשר הייתה שייכת למשפחת Moller-Rach מול ביתם של דודה מתילדה ודוד מקס.

בסמוך לדירה היה מחסן גדול שנילקח לשימוש על ידי קצינים צרפתיים מצבא הכיבוש הצרפתי. מאוחר יותר שונה החדר לחדר אוכל היכן שהיה גם פסנתר שאבי ניגן עליו לפעמים, והורי ערכו בו מסיבות רבות. ימי הולדת וכו' נחגגו שם בנוכחות הרבה דודים ודודות ועם הפואמות שכתב אבי שעשו צחוק עם הנוכחים

הייתה לנו עוזרת שגרה בבית שלנו, ושאמא לימדה אותה לבשל והייתה לנו אומנת שגרה ב Bingenbruck ואשר נפגשה עם החבר שלה (ואחר כך בעלה) כאשר היא לקחה אותי

היומן - עמוד ראשון

החוצה לטיול בעגלה לאורך גדת הריין. הרבה זמן שהינו בבית של סבתא ג'ני (מהצד של אבא). שם אני נהגתי לשחק עם בני הדודים אדולף אריך (הם חיו בקומה השנייה של הבית של סבתא) וקרין הבת של הבן דוד של אבא ד"ר פאול ברוק בקארלשאפן, כאשר הם באו לבקר בבינגן. אבא שלי היה משוגע עליי, בכל פעם שחזר מנסיעותיו למכירת יין, הוא פינק אותי ונתן לי מתנות.

אימא הייתה מאד עסוקה בחיי חברה, שיחקה טניס (היא הייתה אלופת הנשים של דרום מערב גרמניה בטניס). היא בישלה לשימורים בקופסאות וצנצנות שנשמרו כולם בחדר מתחת לגג. כשאחי נולד היא סידרה חדר לידו – הכול צבוע וורוד. היה לחדר זה חלון קטן כך שיכולתי לקרוא כמה שרציתי – איש לא יכול היה לראות את האור! כמעט כולם ברחוב היו דודים ודודות של. הדודות הקשישות יותר והסבתות שלי ישבו ליד החלון והתכלו דרך ראי דו צדדי וכשחזרתי הביתה מבית הספר אמא ידעה כבר שאני התאפקתי כדי להשתמש בשירותים שבבית ולא בבית הספר.

עם אבא

עם אימא

סבא וסבתא מצד אמא גרו קרוב אלינו – מצדו השני של הרחוב מספר בתים מהבית של דודה מתילדה

ודוד מקס. סבתא אמה (Emma) הייתה חולה שנים רבות – מאז שדוד פאול נולד. היה לה טרשת נפוצה וגם סוכרת (זה היה לפני האינסולין). היא למדה בצעירותה לנגן על פסנתר בקונסרבטוריון בפרנקפורט וכך היא נגנה ואני שרתי. היא חשבה שאני מאד מוסיקלית ושיש לי קול ערב. אבל לחוסר המזל היא טעתה בכך. היא נפטרה כשהייתי בת חמש. אחי, אשר נולד שנה מאוחר יותר, נקרא באופן חלקי על שמה (פרנץ ריצ'רד) – שמה היה אמה פרנצסקה. השם השני של

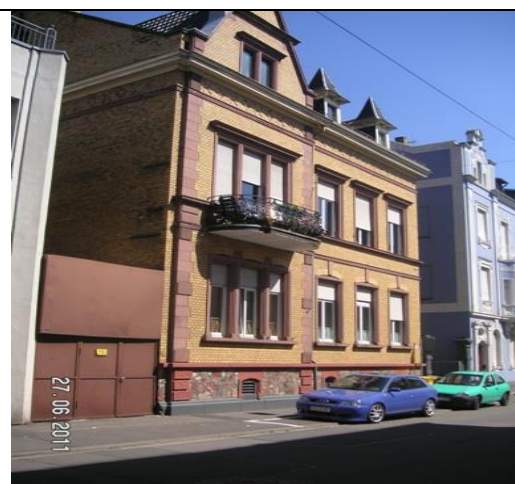

פרנק אחי בא משמו של בן הדוד והחבר של אבי ריצ'רד גרוס (הבן של דודה ברטה ודוד יוליוס) אשר התאבד זמן קצר מקודם. למה – אינני יודעת, אבל הוריו היו דוד ואחיינית, והאנשים חשבו שהם אימפוטנטים – אחיו דוד אוטו ודודה מאג (מרגרט) לא היו להם ילדים, אבל אנשים דיברו שיתכן שלא זו הסיבה. הדודים אוטו ומאג (אשר היתה שייכת למשפחה ותיקה וחשובה בבינגן Justizart Landau) אימצו אותנו. אני אכלתי איתם כל יום ראשון (אני זוכרת מישמש מבושל ועוגיות פלורנטיניות שבאו עם הקינוח (עוגייה גדולה עם בצק אגוזים קל וציפוי שוקולד עבה). מאוחר יותר דודה מאג הייתה ראש הארגון הציוני בעיירה והכירה את כל

האנשים החשובים (Pomeranz). היא גם הכניסה אותי להכשרה באהרנסדורף (Ahrendorf). הורי לא אהבו את הרעיון, אך לא היה להם כסף והדודים אוטו ומאג שילמו עבור הכול, והורי לא ידעו מה לעשות איתי ממילא.

רחוב גוס

בית מספר 51 ברחוב גוס

על המרפסת

אחד הזיכרונות הראשונים שלי הוא שאני עומדת בחדר האוכל שבבית מתחת לשולחן האובאלי ומקווה שהייתי מספיק גבוהה כדי להגיע אליו עם הראש שלי זיכרון אחר הוא שמישהי ציירה אותי (הייתי אז בת חמש) . אותה ציירת ציירה גם את בנות הדוד התאומות (אלן והנלור) – הבנות של דודה אליס ודוד ארתור (הנכדות של דודה מתילדה), אשר היו שנתיים מבוגרות יותר ממני, ושמהן קיבלתי את כל בגדי (כשאחד היה קרוע, תמיד היה אחד נוסף במקום!). היה שם תנור גדול בפינת חדר האוכל והאישה – הציירת הזאת שרצתה שאשב בשקט ואימה "אם לא תשבי בשקט תצא מכשפה מאחורי התנור". כשמיכה ואני ביקרנו בדירה שנים רבות לאחר מכן (עם הרולד ולי) אמרתי למיכה "אני חייבת להסתכל אל מאחורי התנור – האם באמת יש שם מכשפה!".

כאשר הייתי בת 5 ו-3 חודשים נשלחתי לבית ספר יסודי. בנות ובנים היו ביחד בכיתה. הלימודים החלו לאחר פסחא באותו זמן והורי לא רצו להמתין לשנה הבאה כי אני כבר ידעתי לקרוא את השלטים מעל החנויות. בנות דודותי נשלחו לבית הספר של האחיות הקתוליות, אך להורי בודאי לא היה מספיק כסף ולא היה אז גן ילדים עד כמה שאני יודעת (אחי כן הלך לגן ילדים מאוחר יותר).

יש לי תמונה של עצמי בתוך אמבטיה גדולה מלאה בממתקים. אני גם זוכרת ששם מורתי היה גב. באומן ואני זוכרת תמונה גדולה של מדורה ואדם כהה שעיר לפניה. הוא היה נקרא "גרמניקוס"¹. היה לנו לוח קטן עליו התאמנו בכתיבה (היה אפשר למחוק אותו). אני קינאתי בקרל הגדול² שלא היה צריך לכתוב ולאית נכון – כך מישהו סיפר לי! אחרי הכיתה השלישית אימא לקחה אותי לבית ספר הספר האזורי כדי להיבחן בחשבון ובקריאה, כך שאוכל לקפוץ לכיתה הרביעית. אמי הייתה שאפתנית לגבי, כי הנס פיסט, בן של חבר, עשה כך שנה קודם.

במבט לאחור זה היה לדעתי הדבר הכי גרוע שיכלה לעשות, כי אני מעולם לא הצלחתי לשנן את לוח הכפל ואני עד היום גרועה בחשבון. בכל שנותיי הראשונות הייתי הצעירה – בבית הספר, במשפחה כאשר שיחקו משחקי קלפים ומשחקי כדור ואני הרגשתי כלוזרית (מפסידה). אחרי 3 שנות בית ספר ציבורי נכנסתי ל-Lyzeum – גימנסיה לבנות. ששם היינו רק בנות. ליזה גרוס, בת דודתי המאד אינטליגנטית וחברתה לור מאייר (שהיו תמיד ביחד והיו חברותי למשחק) היו בכיתה ועוד 5-6 בנות יהודיות. כשהייתי בשישית היטלר עלה לשלטון. אני זוכרת את היום – יום הולדתי 30.1.1933. אני ביקרתי אז את ליזה וכולם אמרו איך המצב יהיה גרוע. בשישית היו לנו גם מורים אנטישמים. אני זוכרת במיוחד את הגב. היילנד שלימדה מתמטיקה ואמרה שכל היהודים יקבלו 5 – ללא קשר למידת הידע שלהם. לכן הפסקתי ללמוד – לא כמו ליזה שגם היא קיבלה 5 למרות שהמשיכה ללמוד. אני גם חשבתי שמאחר ואני כל כך מבריקה שיכולתי לקפוץ כיתה, הדברים יבואו לי באופן טבעי ללא מאמצים מצידי! מהשישית והלאה למדנו צרפתית עם מורה נחמד – מר שרייבר – שבא לכיתה במדי ה-SS (מדי המשטר הנאצי) אך היה נחמד מאד אלינו. כאשר הייתי בת 3 הורי לקחו אותי ל Blankenberge בבלגיה אחרי שהיה לי שיעול חריף, ושם דיברתי צרפתית שוטפת. אבל אם זה עזר בבית הספר אינני יודעת. אנו – הבנות היהודיות – היינו יחד קבוצה, שהונהגה על ידי גרטי סימון – האחיות של טוני סימון אזניה (ברוך אזניה היה חבר כנסת מקיבוץ גבעת חיים איחוד), שהייתה בתנועת נוער. היא שרה איתנו, ופעם אחת יצאנו לטיול למוזל.. כשהגענו לשם רצינו מקום לישון וראינו שלט "יהודים לא רצויים".

¹ (גבי) הייתה בימים ההם תחרות בין האומות מי "האדם המקורי" שממנו התפתחו האומות והגזעים השונים – לגרמנים היה הגרמניקוס, לצרפתים היה האדם הקדמון שציוריו נמצאו במערות ופרופסור אנגלי זייף אדם קדמון – אחד הזיופים הידועים במדע!

² קרל הגדול – מלך בתחילת ימי הביניים על מרבית מערב אירופה, והקים למעשה את "הממלכה הרומית הקדושה".

הלכנו לבית כנסת כל יום שישי. היה שם רבי יפה ונחמד בשם ריינהולד הרץ (הוא אחר כך התחתן וגם

התגרש מגרטל היינמן, הבת דודה של קארין) ואני כתבתי כמה דברים עליהם. במשך השבוע שיחקנו "רום" בבית של ליסה גרוס (יפה), או בכדור במגרש ממול – היכן שדוריס ברוק (הרצברג) חייה.

כאשר הייתי בת 9 ביליתי את חופשת הקיץ בטריר עם אווה שהכירה לי את תנועת הבונים. כאשר חזרתי הביתה קבוצת בנים שכללה את ארנה לב, וולטר וייל (מאוחר יותר חברי מעין צבי) הלמוט גולדשמיט (הילל-היום בעין-דור) באו לביתנו בטיול אופניים, ואז נכנסו כולנו לתנועת המכבי הצעיר. ליזה ואני היינו המנהיגות אבל גרט לולבך בא מ-Kreuznach לנהל את האסיפה. לפעמים גוכס (יוסף גורס – חבר מעין צבי בעתיד) בא ממיינץ (הוא עבד עבור Rhenania) והכיר היטב את בינגן. באותו זמן הקבוצה של ארנה לב באה לביקור, קבוצה נוספת מפרנקפורט

בהנהגתו של וולטר מיינץ (אח"כ בקיבוץ גלעד) קיבלה תמיכה של חלק מחברי לכתה שייסדו את הבונים – הורי לא אהבו את הרעיון הציוני לחלוטין, אבל דודה מאג הייתה נשיאת הארגון הציוני בבינגן, כך שלא היה להם מה לעשות. הלכתי לבית ספר תיכון בבינגן עד שלא יכולנו ללכת לבית ספר יותר.

<p>ארון הקודש – היום במוזיאון ישראל</p>	<p>הבימה ומעליה העוגב!</p>	<p>בית הכנסת הליברלי של בינגן – נשרף בליל הבדולח</p>

בנות הדוד התאומות שלי (אלן והנלור קאן) נשלחו לשוויצריה ל Ecole International (שהיה יקר מאד), ואילו ליזה ואני נשלחנו לפילנטרופין³ בפרנקפורט, שם גרתי אצל משפחה נחמדה מאד – פרידלנד שהאב היה עיוור והבת הבכורה קיבלה מלגה ללימודים באנגליה, כך שהיה להם מקום בשבילי, והבת הצעירה במשפחה – רות הייתה מאד ידידותית ומוכשרת במוזיקה. לפני מספר שנים פגשתי את בנה בבית חבר של רותי זרון (אחות במעין צבי). הוא היה חבר קבוע בתזמורת של וורונה. לא השקעתי מאמצים רבים בלימודים בפילנטרופין בפרנקפורט, אלא הנהגתי קבוצת צעירות במכבי

הפילנטרופין בפרנקפורט

הצעיר, ונפגשתי עם קבוצתנו (רחל קדמן, אילזה ווסטהיימר שהייתה בכיתה שלי, גרטה שטין לינשיץ וטוצי ארנפלד). בחנוכה באנו כולנו לבינגן ומי יושב אצלנו בבית שותה קוניאק עם הורי? גוכס. הוא אסר עלי להוביל קבוצה בגלל שהיו לי ציונים כה גרועים. ליזה ואילזה ווסטהיימר המשיכו בבית הספר. אני סיימתי את בית הספר בבחינת Untersecunda. המורה למתמטיקה לימד אותי את "יחס הזהב" ובחן אותי על זה – אז עברתי. מורה זה בא מ Bebra והיה המורה האהוב על טרודל זיסקינד והיא שמרה איתו קשר שנים רבות- הוא חי בארה"ב.

בפרנקפורט הייתה מדריכתי בהתחלה חווה פרנקפורט. אחרי מספר חדשים היא נכנסה להריון ואני זוכרת שאנו חשבנו שזה נורא ולא הבנו איך זה אפשרי – עד אשר גוכס הסביר לנו את עובדות החיים... גוכס גם סיפר לנו משהו על "המהפכה הצרפתית" ואני שאלתי אותו מה זה היה! בלימודים בתקופת הנאצים חלק זה של ההיסטוריה פשוט לא הוזכר כלל.

מנהיג קבוצתנו אחרי חווה (וקרלשן) היה מרטין הירש שהיה הכוכב שלי. הוא היה יפה תואר, סיים את

הפילנטרופין כתלמיד מצטיין ואנו הערצנו אותו. 2 או 3 קבוצות מאותו גיל הודרכו על ידי הווי (הנס וונדל-שנפל באסון הפטריה)⁴. מיותר לציין שוב שאימי שנאה את הפעילות הציונית. ראשית היא הושפעה מדודי ארתור קאן (הבעל של דודה אליס, אבי התאומות) שהיה קצין פרוסי, וניקרא על ידי אימי לעזור לה לחנך אותי. אני נהגתי לרוץ סביב השולחן והיא רצה אחרי... בסוף קיבלתי הרבה מכות במקל. אחי זרק פעם את המקל לתנור, אך למחרת הופיע מקל

בפרנקפורט

חדש. פעם הייתה ישיבה אזורית חשובה במיינץ ואסרו עלי להגיע לשם. אז ביקשתי וקיבלתי רשות לבקר את חברתי פאולה ב Dromersheim (כפר לא רחוק מבינגן). כשהגעתי לשם לקחנו את האופניים

³ פילנטרופין היה ועדיין קיים - בית הספר של הקהילה היהודית נוסד ב 1804 והיה בעיקרו שייך לזרם היהדות המתקדמת

⁴ אניית מעפילים שעמדה בנמל חיפה לצורך גירוש המעפילים ע"י הבריטים לקפריסין – ההגנה החליטה לפעור פתח קטן באוניה כך שהאוניה תטבע לאיטה והעולים יוחזרו לחוף. הייתה טעות בחישוב ונפער באנייה פתח ענק והיא טבעה במהירות רבה, ורבים מאד טבעו איתה. את הפצצה הצמיד לאוניה הנס וונדל – (25.11.1940)

שלה ושל אחיה ונסענו עליהם למיינץ. שם הלכנו לטיול לילי עם גוכס וכל חברי הבונד מפרנקפורט. אני מאד התרשמתי לראות את אסלי (חברת מעין צבי אח"כ שהייתה שכנה שלי שנים רבות) יושבת על ברכי פריץ גונצבורגר! כשהגעתי חזרה הביתה קיבלתי מכות נוראות. אנשים מבינגן ראו אותי על הדרך למיינץ וסיפרו להורי!!

כאשר סיימתי בית ספר בגיל 14 הם לא ידעו מה לעשות איתי. אמרתי להם שאני רוצה ללמוד Gartenbau בבית ספר מפורסם בAhlem ליד הנובר, אבל הם לא יקבלו אותי בגלל שאני צעירה מדי (דודה מאג ודוד אוטו היו משלמים את הלימודים). ואז נשלחתי לשהות עם דודה של אימי מרתה וזיגי שטראוס בKreuznach. היה לי חדר קטן מתחת לגג והלכתי כל יום לבית ילדים יהודי. ילדים מהעיר קלן באו לחופש שם תחת פיקוח נוקשה של אחיות מבית החולים היהודי (חיים זיו – אח"כ חבר קיבוץ מעין צבי –

ארנסדורף

היה גם הוא שם, כך סיפר לי פעם). ביום שמש הייתי באחריות הגנן ולמדתי לשתול צמחים בקרקע, ובימי גשם הייתי באחריות של "הדודה חנה" שלימדה אותי לגהץ חולצות (תאמינו לי אני זוכרת זאת עד היום – איזה חלק משהצים ראשון). דודה מרתה הייתה אישה מודרנית מאד. היא הציע לי לעשן כשבאתי הביתה, ולקחה אותי לכל מיני פגישות בערבים. הבן שלה, הלמוט (הווארד) היה קטן אז דוד זיגי היה

עסוק בעסק היין שלו. אחרי מספר חדשים ב Kreuznach התקבלתי להכשרה בארנסדורף (Ahrens Dorf). האווי (הנס וינטר) היה המנהל שם. רות וייל (חברת מעין צבי אחר כך) וסונמן (אחר כך בקיבוץ שילר) לימדו אותי לבשל מרק אטריות - את הבשר הם בישלו בעצמם. הבשר היה יקר מידי שאקלקל אותו. הייתי צריכה לנקות ולהבריך את החדרים (כולל החדר של הווי ושל רות – חינוך טוב...), והתחלתי לחלוב פרות (עם פרנצק – אף הוא לימים חבר קיבוץ מעין צבי). אני לא סיימתי את תורי ברפת כי הייתי צריכה (תחת הוראה של הווי) לרחוץ ולשייף את הבגדים של אשי, ואז קיבלתי עוד עבודות לא נעימות. בזמן שהייתי בארנסדורף היה ה 9 בנובמבר 1938 – ליל הבדולה (בו הנאצים עשו פוגרום בבתי העסק ובתי הכנסת של יהודים בכל רחבי גרמניה)⁵. אנו ישנו כולנו בנים ובנות יחד, בבגדים ונעליים עלינו

⁵ ליל הבדולה (בגרמנית: Kristallnacht) הוא הכינוי הנאצי ללילה שבין 9 ל-10 בנובמבר 1938 (ט"ז בחשוון תרצ"ט). שבו נערך בכל רחבי הרייך השלישי (גרמניה ואוסטריה) פוגרום ביהודים. האירוע כונה כך בפי הגרמנים בשל רסיסי הזכוכית הרבים שהצטברו על הארץ כתוצאה מניפוץ הזוגיות בבתי העסק והמגורים של היהודים.

בפוגרום נהרסו כמעט כל בתי הכנסת בגרמניה, בתי קברות יהודיים רבים, אלפי חנויות בבעלות יהודים ו-29 בתי כל-בו. יותר משלושים אלף יהודים נעצרו, לעתים על-פי רשימות מוכנות מראש, ונשלחו למחנות ריכוז. בליל הפרעות נרצחו כ-400 איש. בימים שלאחר הפרעות איבדו 400 איש נוספים את חייהם. במחנה הריכוז בוכנוולד נרצחו 207 יהודים. בדכאו היו 185 קורבנות. מספר הנרצחים במחנה הריכוז זקסנהאוזן אינו ידוע. לא ניתן, אפוא, לקבוע את מספרם המדויק של קורבנות ליל

בחדרי הבנות בקומה הראשונה. הדלתות היו נעולות ורק פעם אחת שמעתי דפיקה בדלת. הייתי בת עשרה וטיפשה, כי עבורי היה זה אירוע נעים. שבועיים קודם לכן חברים שלנו שהיו "אוסטיוודן" (יהודים שהם או הוריהם היגרו לגרמניה מהמזרח – פולניה ורוסיה, ולא נולדו בגרמניה) נשלחו לפולין. וחברתי שושנה וינד כתבה לי מטרנופול. אז הגיע פרנצק, הוא הובל דרך עירו הינדנבורג, יחד עם אביו וקיבל מכות. הוא חזר לאהרנסדורף אך הווי לא נתן לו לשהות איתנו בבית הגדול. הוא ישן בלול ואני חושבת שרות וייל הביאה לו אוכל.

כאשר הייתי באהרנסדורף האוכלוסייה בו השתנתה כל הזמן. כמה קבוצות של עליית הנוער עזבו (לכפר יחזקאל, לרמת דוד ולמסדה), אבל הורי לא הסכימו שאעלה לפלשתינה. לאימי הייתה חברה בהולנד שהייתה מוכנה לארח אותי (איזה מזל שזה לא התממש!) כמה חברים נסעו לשבדיה ולדנמרק ואז הגיע קבוצה גדולה מוינה. אני זוכרת שדולפי ברונר (מראשי התנועה בוינה – אח"כ פרופסור באוניברסיטת תל אביב) ביקר פעם, כמו גם קורט לוין לאחר מחנה הריכוז. אז הווי ורות גרזון (וייל) עזבו, ומרטין הירש נהיה מנהל הכשרת אהרנסדורף. זמן קצר לאחר מכן נאלצתי לחזור הביתה. הורי קיבלו אפידיוויט (ערבות) מרובי קאן לבסוף ואנו נסענו לשטוטגרט לקונסוליה האמריקאית. שם גרנו אצל משפחת ליכטר.

1938

קיבלנו את הערבות (תנאי הכרחי לקבלת ויזה לארה"ב) מרובי קאן – אלמנתו של נתן קאן. היה עליה לחתום שהיא תהיה אחראית למחייתנו באמריקה, במקרה שהורי לא יצליחו להתפרנס (כדי שלא ליפול

הפרעות. ההשערה לפי מחקרים מדוקדקים היא שמספרם נע בין 1,400 ל-1,500. גרמנים אחדים בעלי "חזות יהודית" נרצחו אף הם. [דורש מקור](#)

בהוראה מגבוה, נמנעה [המשטרה](#) מלהפריע לפורעים או להחזיר את הסדר על כנו. השרפות המשתוללות כובו רק במקומות שבהם הייתה סכנת התפשטות לבתיהם ורכושם של לא יהודיים. ההרס, ההתעללות והרצח נמשכו כל הלילה באין מפריע ונפסקו בבוקר, גם כן בהוראה מפורשת מגבוה.

על מערכת הרווחה האמריקאית). נתן קאן היה חברו הטוב של אבי בשנתיים בהם הוא שהה בלונדון לפני מלחמת העולם הראשונה. בדיוק כשפרצה המלחמה הראשונה ב-1914 אבי נאלץ לחזור לגרמניה כי אביו היה חולה והוא היה צריך לעבוד בעסק (J. Bruck Sohne, WINES). נתן (שהיה אחיו התאום של דוד ארתור, התחתן עם אשה עשירה (רובי אברהמס) מאוסטרליה, נסע איתה לארצות הברית ונהיה שותף בחברת Bache and Company בוול סטריט. הם גרו בשדרה החמישית בניו יורק. הם ביקרו בבינגן עם שני ילדיהם, מרילין ובילי, כל שנה. רובי כתבה להורי שאולי עדיף להישאר

1 במיינץ

בגרמניה!!

אחרי ליל הבדולח הקונסוליה האמריקאית בשטוטגרט החלה לתת מספרים לויזות לארה"ב. אבא קיבל מידע סודי על כך ממישהו וקיבל מספר יחסית נמוך בתור – מספר 5,000. כשחזרנו משטוטגרט וסיפרנו למשפחה על יציאתנו הקרובה, דוד פריץ (ודודה אני ואדולף אריק ואירמגרד) כבר עזבו. הם קיבלו אפילו מספר נמוך יותר, ואבי ודוד פריץ לא דיברו אחד עם השני מיום זה והלאה! בניו יורק הם באו לסירה בה הגענו וסיפרו לנו שהם עוזבים לסייטל ביום למחרת. בזמן אותם

שבועות מעטים בבינגן עד לנסיעה לאמריקה הייתי עם דודה ברטה ודוד יוליוס, מפני שבביתנו כל הריהוט והציוד היה ארוז בתוך ליפט תחת השגחה של הגסטאפו. אבי זרק מספר ספרים שלי לתנור, בגלל שהם היו מאת סופרים אסורים לקריאה. שולחן האוכל והפסנתר נמכרו כך שנשאר רק השולחן העגול בחדר המשפחה. לקחנו איתנו את המיטה של הורינו, ארון הרוקוקו ושולחן מתקפל, ספה הנפתחת למיטה כפולה ומיטה עבור אחי פרנק והכיסאות בסיגנון רוקוקו שהיו יפים אך לא יציבים – אני אספר עליהם בהמשך כשאתאר את יום הולדתי ה-18. סבי מצד אימי, אדולף מאייר שגר עימנו מספר שנים נשלח לבית אבות במיינץ וסבתי ג'ני לבית אבות שני (על הר), שם אוטי (העוזרת) נשארה איתה. יש לי תמונה שצולמה יום לפני שעזבנו, וזה היה לי קשה מאד להגיד לסבתא ג'ני שלום. אהבתי אותה מאד.

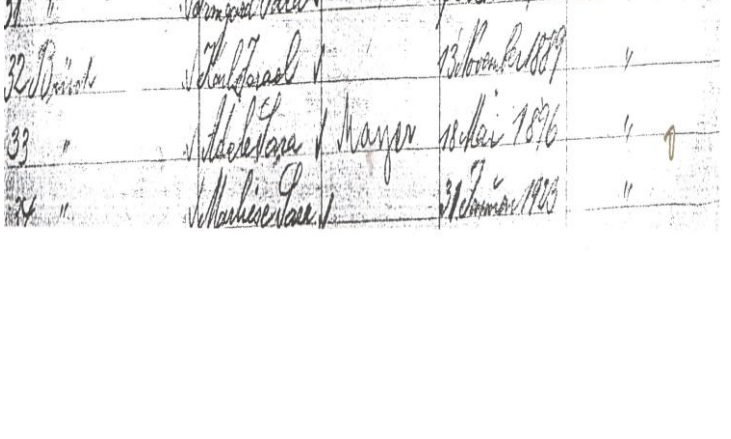
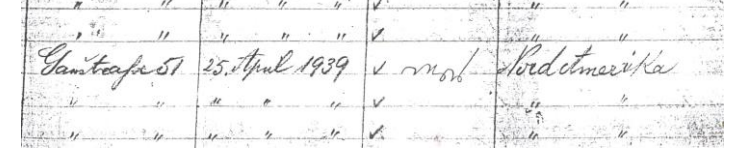
עזבנו את בינגן ברכבת, ועצרנו מעל הלילה בקלן, בבית מלון ממש ממול הקתדרלה. למחרת נסענו

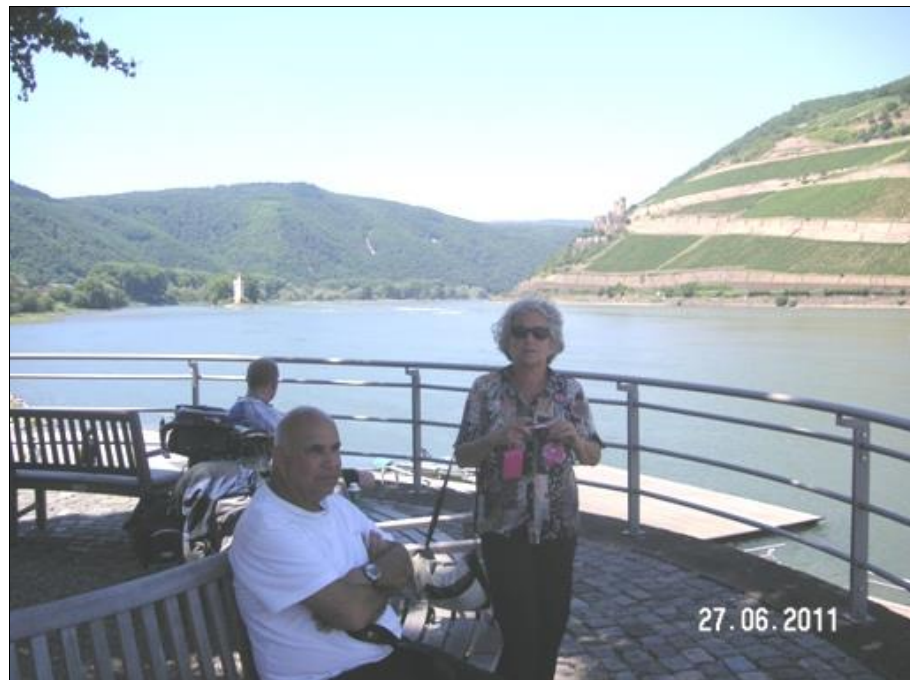
15.5 years old, before we left Germany

להולנד שם היינו לילה אצל גוסטב ואלזה נתן באמסטרדאם. רציתי לעזוב שם אך לא נתנו לי ורק ביקרתי במוזיאון. אחר כך ביקרנו אצל ריצ'רד והלן שטראוס בהאג (הם הושמדו בשואה). הם סיפרו לנו שראשית היהודים מגרמניה צריכים לצאת ולכן אלה שבהולנד צריכים להמתין. הם מעולם לא הצליחו לצאת (אם כי הלן הייתה האחות הגדולה של ארתור ונתן קאן). לאה, שהייתה בגיל של התאומות הייתה בהכשרה בהולנד וליזה האחות השנייה הרגישה אחראית לגורל הוריה. בתחילת המלחמה הם שלחו את שני הנכדים לביתם וחתנה בניו-יורק.

בערב למחרת עלינו על אוניה קטנה בויסינגן. היו שם פליטים רבים על האוניה ואני הייתי חולת ים מתחילת המסע ועד סופו. אימי תפרה לי משמלה של סבתה מעין גלימה לערב אבל לא הייתי לובשת אותה גם אם הייתי מרגישה טוב. התיידדנו עם גב. דויטש מוינה שהייתה לה בת גדולה בעין חרוז, והיגרה עם ביתה הצעירה שהייתה בגילי, לארה"ב.

<p>מתוך רשימו עיריית בינגן: ברוק – קרל ישראל, אדלה שרה (מאייר), מרליס שרה, תאריכי הלידה, נולדו כולם בבינגן (פרנק גם נמצא שם, אך לא שמו לא בצילום) הנאצים חוקקה שלשמו הנוסף של כל גבר יהודי יהיה ישראל ושמה הנוסף של כל יהודיה יהיה שרה...</p>	
<p>החלק השני של הרשומה: הכתובת גאו 51 עזבו 25.4.1939 לצפון אמריקה</p>	

העיר בינגן – על הריין – בטיוול השורשים בתמונה שולי וראובן

חלק שני - אמריקה

האונייה עגנה ב Hoboken ניו יורק. על הרציף חיכו לנו דוד E ופרופסור אוטו נתן. הורי ואחי פרנק נשלחו לחדר מרוהט עם מרפסת סגורה באלמהרסט. להורי היו לכל אחד מהם רק \$10 והיו צריכים לשלם עבור החדר בעצמם. אני נלקחתי על ידי דוד E⁶ לתחנת הרכבת הגרנד סנטרל, שם היה עלי לשבת על המדרגות עד אשר הוא יסיים מספר דברים במשרדו (הוא הקים את ה- Black-Star Picture Agency יחד עם חבריו קורט קורנפלד וקורט שפרנסקי). אחרי זמן ארוך ביותר (כך היה נידמה לי – אולי 2-3 שעות) הוא בא למטה ונסענו ברכבת לניו רושל. בהגיענו דודה הלן נתנה לנו משהו לאכול ואז נשלחתי למעלה לעזור לאירמה (אחות של טונס – מדריך במכבי הצעיר בדיסלדורף) שהייתה תופרת שמלות, לתפור 3 פסים ואז קיבלתי פעם ראשונה כסף שהרווחתי!! למחרת הם לקחו אותי לסוכנות כח אדם, ומהם קיבלתי ג'וב להיות עוזרת בית שגרה במקום עבור \$40 לחודש.

הם לא היו יהודים וכאשר היה עלי לטגן חזיר לארוחת בוקר זה לא נעשה רך ואז שרפתי אותו לגמרי. הבת של בעלי הבית התחתנה בגיל צעיר והיה לה תינוק קטן לא לבשה תחתונים! היה לי פעם בשבוע אחר צהריים חופשי וכל יום ראשון שני אחר הצהריים,

בהם ביקרתי את משפחת קאן, מאייר או דרייר בניו רושל (ברגל) . וכאשר קיבלתי את המשכורת הראשונה שלי, נתתי לדוד ארתור את הדולר שלו בחזרה. אחרי מספר חודשים סידרתי לי עבודה ב Larchmont אצל משפחה יהודית. היה עלי לנקות את הבית בבוקר לבושת מדים ואחר הצהריים לקחת את 3 הילדים לפארק

במדים לבנים. היה לי חדר משלי עם שירותים נפרדים, לא הצטרכתי לבשל, ומידי פעם היו להם אורחים ביום ראשון על חשבון זמני הפנוי. את ההורים שלי ביקרתי פעם בזמן התערוכה העולמית שהייתה ב Flushing Meadows קרוב מאד אליהם. שם פגשתי קבוצה של המכבי הצעיר (הלמוט גולדשמיט, לווס, מאשי ואשי) ואנו צעדנו עם דגל מגן דוד!

כאשר דוד אוטו נתן (שהיה חברו הקרוב של אינשטיין) שאל אותי איך אני מרגישה, אמרתי לו שאני רוצה לעלות לא"י אבל עלי לתת את המשכורת להורים. סיפרתי לאוטו נתן על הזמן הקשה שעבר עלי (הייתי רק בת 16 למרות שלחברת הכוח אדם אמרתי שאני בת 18). אוטו היה מיודד עם גב. אפשטיין מסוכנות

⁶ דוד E היה הדוד ארנסט – הבן של מתילדה מאייר והאח של הפרופסור ווילי מאייר ושל אליס קאן – האימא של התאומות אלן והנלור שאיתם אימא גדלה

להתנדבות ומצא לי מקום במחנה קייץ Camp Lenoloc) (מ YMCA של ניו ג'רסי) ולפרנק ב YMCA של ניו ג'רסי.⁷

היו לי 2 חודשים ניפלאים שם במחנה הקייץ. דיברתי רק אנגלית, עשיתי תעודת מציל חיים צעיר וטיילתי בסירת קנו במעלה ההדסון שם ביקרנו בווסט פוינט (בית הספר לקצינים של הצבא האמריקאי). היו במחנה רק בנות חוץ מגבר אחד או שניים שהיו אחראים לתחזוקה וזכו להערצה מכל הבנות.

כשחזרתי מהמחנה נשארתי קצת עם הורי. היתה להם דירה שכורה ברחוב לייטון וקיבלו אליהם את הליפט עם הריהוט של הבית בגרמניה. בזמן מסוים היה עלי לקחת ג'וב בו אני ישנה במקום מפני שהורי אירחו את משפחת ליכטר

⁷ להלן מה כתוב בויקיפדיה על פרופסור אוטו נתן (גבי)

אוטו נתן (15 ביולי 1893 - 27 ביולי 1987) היה **כלכלן** גרמני שברח לארצות הברית ולימד **באוניברסיטת פרינסטון** (1933-1935), **אוניברסיטת ניו יורק** (1935-42), וואסר קולג' (1942-44) ו**אוניברסיטת הארוורד** (1946-52).

נתן נולד ב**גרמניה** ב-15 ביולי 1893. הוא קיבל את תואר הדוקטורט ב-1920. עבד בתחום ה**בנקאות בלונדון** וב**בריסל**, ובין השנים 1920 ל-1933 היה יועץ כלכלי במשרד **לסטטיסטיקה** בממשלה הגרמנית ובשנת 1927 היה שליח הגרמני לוועידת הכלכלה העולמית ב**ז'נבה**. מכיוון שהיה **סוציאליסט**, לאחר עליית היטלר לשלטון ברח מגרמניה לארצות הברית. הוא שירת בממשל הובר ורזוולט וחיבר דוחות כלכליים על **גרמניה הנאצית**.

נתן היה חבר קרוב של **אלברט איינשטיין**, במשך שני העשורים האחרונים לחייו. הוא פגש את איינשטיין לראשונה בפרינסטון לאחר ששניהם ברחו מגרמניה בתחילת שנות ה-30, ומהר מאוד התפתחה ביניהם ידידות קרובה. גם לאחר שעזב את פרינסטון המשיך להתכתב עמו, ואף שימש לאיינשטיין יועץ משפטי בנושאים אישיים ופיננסיים.

איינשטיין מינה את נתן כנאמן שותף לעזבונו יחד עם מזכירתו, הלן דוקאס, וכמוציא לפועל של העזבון. השניים ליקטו ואיתרו חומרים, מכתבים וכתבי יד לארכיון במשך שנים רבות לאחר מותו של איינשטיין ב-1955. נתן שמר בקנאות על מידע שחשף פרטים אישיים מחייו של איינשטיין והגיע לבית משפט כדי למנוע פרסומים הקשורים לחייו האישיים. בדצמבר 1981 ששה שבועות לפני פטירתה של דוקאס, הארכיון הועבר ל**אוניברסיטה העברית**. מכון שנתן נחשד באהדה ל**קומוניזם**, הוא נתקל גם בבעיות בארצות הברית בתקופת ה**מקרתיות**. ב-1955 נמנעה ממנו קבלת **דרכון** כדי לצאת לאירופה לאסוף חומרי ארכיון ולהשתתף בחגיגות חמישים השנה ל**תורת היחסות** ב**ברן**. רק כעבור שנתיים וחצי, ובהתערבות בית המשפט, הסכים הממשל להנפיק לו דרכון.

בשנת 1960 פרסם את הספר "Peace Einstein on", אסופה ראשונה של כתבים ומכתבים של איינשטיין שערך ותרגם ביחד עם **היינץ נורד** ועסקו במחשבה המדינית והפוליטית של איינשטיין.

ינואר 1944

משטוטוגרט (המשפחה מניו רושל שילמה עבור זה), ולי לא היה מקום לישון בבית. כעסתי על הורי בשל כך הרבה זמן!

לפני שהתחלתי קורס של אחות מעשית ב YWCA בבית החולים בית אל בברוקלין, עבדתי בניקיון של בית Rego Park בבוקר משגיחה על ילדה קטנה ומבשלת א. ערב אחר הצהריים בפורסט היל ואז הולכת לבית ספר ערב. ברט וולף לקח אותי אז לפארק שעשועים והביתה. סיימתי את בית הספר ערב אחרי שנה עם מדליה בהיסטוריה אמריקנית והצטיינות באנגלית ואזרחות !! קיבלתי הרבה נקודות זיכוי כי אמרתי להם שאיבדתי בגרמניה את כל תעודותיי (מה שלא היה נכון), וכמה שעות למדתי כבר בכל נושא (מה שהיה נכון).

אחרי סיום בית הספר החלטתי ללמוד להיות אחות, אך שום בית ספר לא יקבלני כי עדיין אינני אזרחית אמריקאית. הורי לא נזקקו לעזרתי בכסף יותר (אני נתתי להם את כל מה שהשתכרתי מיום שהגענו לאמריקה) ולכן הלכתי לבית ספר לאחיות מעשיות, שכלל לימודים של חצי שנה ב YWCA ושנה עבודה מעשית בבית החולים בית אל בברוקלין עם לינה במקום. שם פגשתי אחיות פליטות יהודיות וביניהן Margot Schiff - Maschi מהבונד בפרנקפורט שנהייתה חברתי הטובה. בזמן השנה המעשית בבית החולים נרשמתי ללימודי כימיה באוניברסיטה של ברוקלין, אך לא סיימתי אותם.

ניו רושל (ליד ניו יורק)

לאחר סיום הלימודים היו לי המלצות וקיבלתי 3-4 ג'ובים של השגחה על תינוקות ואימותיהם. יותר מאוחר המליצו עלי לזוג צעיר. הוא היה הבעלים של חברת Pilot Radio והיא

הייתה קרובה של ארנסט לוביץ'

שהיה במאי ידוע בהוליווד (הסרט נינוצ'קה). הם גרו בדירת מלון מרוהטת בסנטרל פארק מס. 1 דרום. אני דאגתי לתינוקת מזמן שנולדה עד להיותה בת שנתיים. היה לי חדר ואמבטיה משלי. והיה עלי לבשל ארוחות רק לתינוקת. את ארוחת הערב שלי עצמי אכלתי כל יום ב"חדר התה הרוסי"- מסעדת יוקרה יקרה מאד בקרבת קרנגי הול. משפחת הול (מקודם הליצקי) היו מיודדים עם אישה לה היה סוכנות למוסיקאים. לילה אחד הם חזרו הביתה מקונצרט ואמרו " הלילה היה לנו מנצח שיהיה מפורסם יום אחד"

(ליאונרד ברנשטיין החליף את ברונו וולטר תוך התראה קצרה). ג'וב אחד היה לי לדאוג למספר שבועות לילדים של קרובים של סנטור להמן מקולומביה. כאשר אני קוראת היום עיתון אני מסתכלת אחרי השם De POMBO אך טרם מצאתי כזה!

כאשר מדליין הייתה בת שנתיים החלטתי לנסות את מזלי שוב ולהתקבל לבית ספר לאחיות מוסמכות. זה היה עדיין זמן מלחמה והמשלה האמריקאית שילמה עבור הלימודים, הספרים והביגוד בתנאי שאתחייב לשרת בתום הלימודים כאחות אם עדיין או שוב תהיה מלחמה. אחרי יום בחינות ארוך שניתנו בבית מלון גדול לכל המועמדות מבתי החולים של ניו יורק התקבלתי לבית החולים מטרופוליטני – בית הספר לאחיות ב Welfare Island מטרופוליטן היה ועדיין בית חולים עירוני (שם גם למדה פולה בן-גוריון). בהתחלה אמרו לי שלא אקבל קרדיט עבור לימודי כאחות מעשית ולמעשה זה בעצם נגדי – שלמדתי והתנסיתי כאחות בצורה לא נכונה...הבחינה שלי גם הראתה שיהיה לי קשה להציע מיטות (כשסיימתי קיבלתי מקום ראשון בזה!) היו לנו 3 חודשים של לימודים בBellevue Hospital ואני הייתי התלמידה הטובה ביותר בכיתה – מבין כל האחיות שבאו מבתי החולים העירוניים. עבדנו 3 חודשים בכל מחלקה. כשהייתי עדיין חדשה (6 חודשים ראשונים) לפני שקיבלתי את "כובע האחיות" ולפני שקיבלתי גרביים לבנות במקום שחורות נשלחתי על ידי האחיות הראשית של המחלקה הפנימית לאחד משני החדרים הגדולים בסוף המחלקה לקחת מדידות טמפרטורה ודופק. לחולה אחד לא הרגשתי בדופק. כל החולים האחרים צחקו. חזרתי לאחות הראשית והסתבר שהחולה מת בלילה. עבדנו הרבה בלילות ובכל זאת היה עלינו להיות בכיתות ביום. בזמן השנה הראשונה היה עלינו להיות במיטה ב10 בלילה והיתה שם אחות בפנסיה שבדקה זאת. פעם הייתי אחראית למחלקה האורתופדית עם 35 חולים ועם רק אדם אחד לעזור לי.

בזמן הלימודים התחלנו לראשונה

לעבוד עם

פנצילין, אותו

היינו לוקחים

מתוך תרמוס

ומרתיחים על

כף. שכחתי

להזכיר

שכאחיות בבית החולים בית אל התחלנו לתת לחולים סולפה, והיה עלינו להוריד את הביצים מהמגשים שהיו נחשבים בלתי מתאימות לסולפה. די הרבה תרופות חדשות נוסו בביה"ח מטרופוליטן – למשל Benadryl האנטי היסטמין הראשון. הרופאים באו מאוניברסיטת ניו יורק, אך לא היה שום קשר איתם. לכל אחד היה השולחן שלו – רופאים, אחות ראשית, סטודנטים שנה ראשונה-שניה – שלישית.

פעם אחת כשהייתי כוננית בחדר הניתוח, היה עלי לעזור לרופא מאד ידוע, פליט יהודי מהולנד. הייתי לבד ולא היה לי כל המיכשור שהוא רצה, אז הוא זרק עלי עצם מעצמות הגולגולת של אחד החולים!

בשנה האחרונה עבדתי ברציפות בלילות במחלקת הפגים, עם אחות מיילדת גרמניה זקנה ובייתה. אף פעם לא סיפרתי לה שאני יהודיה עד שעזבתי. אני בטוחה שהיא הייתה נאצית.

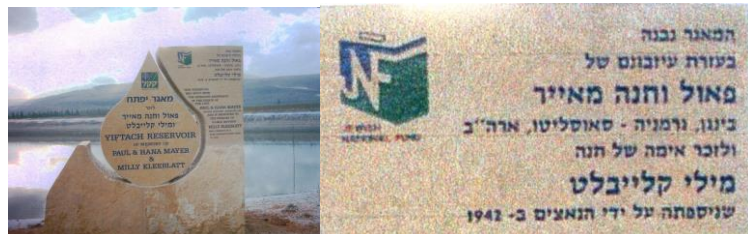
בזמן חופשתי (4 שבועות בשנה) נסעתי

לסן פרנסיסקו ברכבת. מסע ברכבת מניו-יורק לסן פרנסיסקו ברכבת לקח 4 ימים ו-3 לילות ב 1946. כאשר הגעתי לשם נסעתי בדמיוני עוד שבוע, ולכן לדרך בחזרה לקחתי מיטה. המסע חזרה לא היה יותר טוב בגלל שהיה לי כאב אוזן נורא. בסן פרנסיסקו התיידדתי עם פאול מאייר (אחי אימי) וחנה (שלא דיברה עם הורי מסיבה כלשהי). פאול היה האח היחידי של אימא, וחנה מאייר (קלייבלאט) מבראונשוויג הייתה אשתו. אימא שלה – דודה מילי (אמילי) הייתה בת למשפחת זליגמן מבינגן⁸. היא ואדוארד סימון

(הגיס) שהיה האבא של טוני (סימון) אזניה (אייזנשטאט), היו היהודים הזקנים ביותר שנישלחו ב 1942 מבינגן למזרחה (למחנות ההשמדה). פאול היה איש מכירות לציוד משרדי והראה לי את הסביבה מחוץ לעיר. הוא סיפר לי שהוא רוצה לבנות בית בסאוסליטו (פרוור יפה ואופנתי הצמוד לסן פרנציסקו – על המפרץ), והוא אכן עשה כך מאוחר יותר. דוד פאול (קולין)⁹ ודודה נלי קולין (ההורים של הילדה

⁸ חנה מאייר נפטרה שנים רבות אחרי בעלה פאול, ומאחר ולא היו להם ילדים הם הורישו את מרבית הונם לקרן הקיימת לישראל. לבקשתנו הקרן הקיימת הנציחה אותם ותרומתם במאגר מים "יפתח" הנמצא בגליל העליון. להלן תמונתו.

כמו כן ב 31.8.2011 שמה עיריית בינגן אבן מדרכה מזכרת למילי קלייבלט ולאחיה לודוויג זליגמן לפני ביתה ברחוב גאוס 42, מימנו נלקחו שניהם למזרח אל מותם.

⁹ פאול קולין כתבכמה ספרים ובין השאר ספר בשם "סיפור של אדם ממוצע" ובו שני נושאים ראויים לציטוט: האחד, הוא מספר שבשנת 1908 הוא ביקר לכמה שעות בתל אביב, פלשתינה, שהייתה אז פרוור של יפו עם כמה וילות ששייכות ליהודים

ריצ'ארדס) ניסו להפגיש אותי עם צעירים אבל אני לא התלהבתי (זה מה שהילדה ריצ'רד סיפרה לי מאוחר יותר). כאשר חזרתי לני-יורק המלצתי על סן-פרציסקו כעל מקום יפהפה לחברות שלי, והן אכן עברו לגור שם (לור מאייר, הילדה סטרן ומרגוט שוורץ).

בשנה האחרונה ללימודים קיבלתי מכתב מגוכס (חבר מעין צבי) המבקש ממני לבקר חבר שלו, שהביא לי משהו ממעין צבי. לבשתי שמלת כותנה שחורה לבנה עם צווארון לבן ולקחתי את הרכבת התחתית לרחוב סיקס.

מיכה פתח את הדלת, והינה עומד לפני גבר חלומותי – תללים

בלונדיניים, עיניים כחולות ומפלסטינה!! היה לו חבר עם מכונית ונסענו למספר טיולים לסביבת

ניו יורק. החבר היה דב וייזר (ממעין צבי) שקיבל מכונית מלאו (חבר שלון) לביקורו. ישבנו עם חנה ודוד (אשתו ובנו של דב) שהיה כבן 5, והוא, דב, לקח גם את אחותו שהייתה כבר נשואה. היא פלירטטה עם מיכה ואני קינאתי. מיכה עזב לסנט לואיס לעבודה אחרי מספר שבועות ושלח לי מכתבים משם באנגלית גרועה מאד. כאשר הוא חזר משם הוא ביקש שנתחתן ואמר שהוא רוצה 12 ילדים!

אני רציתי לעלות לפלסטינה מאז שהייתי במכבי הצעיר, וכל פעם שהיה לי חבר בארצות הברית סיפרתי לו על חלומי. במשך שנת הלימודים האחרונה גב פטצ'ניק (האחות הראשית של בית חולים הדסה בירושלים) היתה בבית החולים שלנו למספר שבועות וטובה (כהן)¹⁰ שהיתה 2 כיתות האחראית עלי, ואני דיברנו איתה על האפשרות לעבוד בביה"ח הדסה. היא הציגה אותנו לפני פרופ' יסקי שקיבל אותנו (הוא נהרג בדרכו להדסה בשיירה שעלתה להר הצופים בפברואר 1948).

כאשר מיכה היה בסנט לואיס קיבלתי כרטיס לעצרת האו"ם בלייק סקסס. המועד הראשון נדחה, אבל השני התקיים ונכחתי בו ואני זוכרת את האולם ובו המון יהודים, ומעט ערבים במרכז, ואיזו שמחה הרגשנו כולנו שתהיה לנו מדינה משלנו!¹¹ יום אחד מיכה ואני ירדנו העירה לסוכנות נסיעות ושם

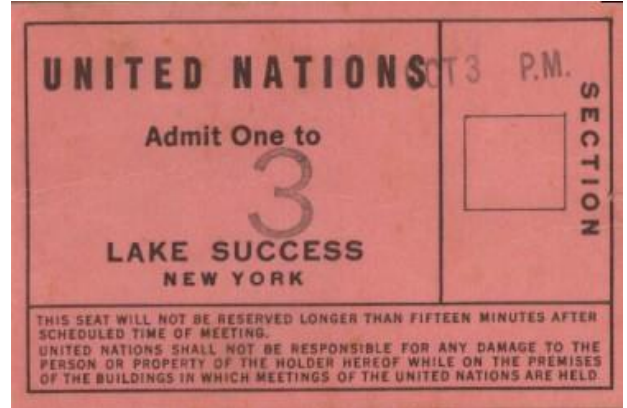
שבאו מרוסיה – מי היה מאמין שתוך זמן קצר יחסית העיר תהיה כה גדולה ומפרסמת... במקום אחר, בעמוד 66 הוא כותב על הבת של אדי ברוק – מרליז (אמא) שהיא מצאה אדם צעיר בשם בחן שהוא ציוני נלהב בדיוק כמוה, ואימא שלה התפלאה כאשר היא אמרה לה שהיא רוצה להתחתן ולעלות לישראל להיות, כפי שאמרה, "עם בני עמה".

¹⁰ טובה כהן עלתה עם בעלה זאב לארץ וחיתה שנים רבות בירושלים. זמן קצר לאחר העליה חלתה בשיתוק ילדים שהפך אותה לנכה ברגליה. נולדו לה 3 ילדים – נאוה אליעזר ואילן

¹¹ עצרת האו"ם בלייק סקסס בכ"ט בנובמבר בה הוחלט על הקמת מדינה יהודית (וערבית) בארץ ישראל.

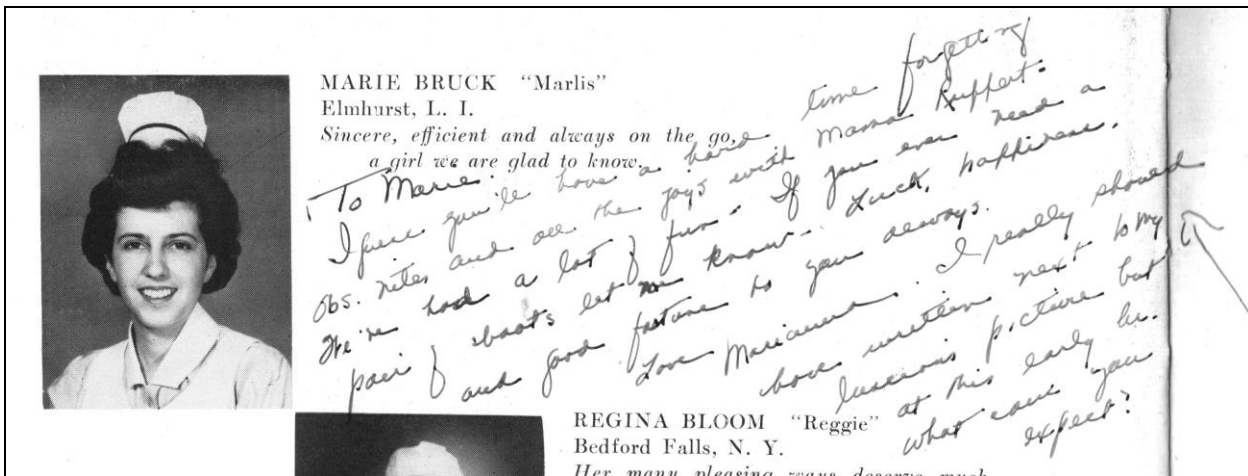
כ"ט בנובמבר הוא הכינוי ל-**29 בנובמבר 1947** אור ל"ז בכסלו ה'תש"ח, (היום בו החליטה **עצרת האומות המאוחדות**) האו"ם) בלייק סקסס על סיום **המנדט הבריטי בארץ ישראל**, ועל הקמת שתי מדינות עצמאיות בארץ **ישראל** – מדינה יהודית ומדינה ערבית) **תוכנית החלוקה**. (עוד נקבע כי **ירושלים** וסביבתה יוכרזו כשטח תחת פיקוח בינלאומי.

קיבלתנו ויזה לפלסטינה. היא הייתה מזוייפת, אבל אני לא ידעתי זאת אז. לא חיכיתי לטכס הסיום של לימודי האחות כי מיכה היה צריך לחזור – מלחמה פרצה.

כרטיס כניסה לעצרת האו"ם בלייק סקסס – למעשה הישיבה נדחתה וזה הוא הכרטיס למועד הראשון, שנותר בידי אימא

מתוך ספר המחזור 1948: כתוב: "רצינית, יעילה וכל הזמן בעבודה – נערה שאנו שמחים להכיר"

עליה לארץ

אימי הקשתה עלי מאד את ההחלטה לעלות לארץ. בזמן מסוים היא איימה להתאבד! רצינו להתארס במסיבת ראש השנה האזרחית (1948) אצל לי ואלפרד (לי אחותו של מיכה ואלפרד בעלה), אבל היא – אימא – התנגדה כל כך שביטלנו את ההודעה. אני עבדתי לילות וראיתי את מיכה ביום, ולכן הייתי כה עייפה באותו ערב, שישנתי בחלק ממנו על המיטה של לי. אבא שלי גם הוא היה עצוב עקב עזיבתי אבל אמר לי "תנסי את זה" ואז אמר " אבל אל תספרי לאימא מה שאמרתי!"

אמא ואבא בניו יורק 1948

משפחתי והמשפחה של מיכה נפגשו לראשונה בנקודת העלייה לאוניה (אבא הזמין אותם מאוחר יותר למסעדה, להיכרות, הם כתבו לי).

ארצות הברית הטילה חרם על האוניה הרוסית ("רוסיה") ולכן היה עלינו לסחוב את המזוודות בעצמנו לאוניה. הייתי בחדר עם כ-20 נשים, רובן בנות גרעין תנועת הבונים המיועד לקיבוץ גשר הזיו. היו גם מספר משפחות של שליחים על האוניה, והם קיבלו חדרים פרטיים. משפחה אחת הייתה משה זמיר מרמת יוחנן. הבן שלהם נפל באותו בוקר מחלון בקומה השנייה. היה עלי

להחליף לו תחבושות כי הייתי האחות היחידה בסביבה. (הילד נהרג מספר ימים לפני מלחמת יום כיפור 1973 ברמת הגולן).

במרסיי דודי קארל איסיי עלה על האניה, כי היה אסור לנו לרדת. בנפולי טיילנו לקפרי ליום אחד, ראינו את פומפיי ואת הרקליון והחלפנו סיגריות (לא קופסאות) בעבור בובות יפות וגדולות עבור גן הילדים במעיין. על האניה לא ידענו היכן נרד בפלסטינה, האם בתל אביב או בחיפה. אז בלב הים הופיע הרופא של נמל חיפה וסיפר לנו שחיפה בידי היהודים כבר יומיים.¹² כשהגענו לחיפה ראיתי תמונה שלא תשכח לעולם – המון ערבים היו בים, אפילו השתמשו באמבטיות של ילדים כסירות, בבריחתם לעכו. עזבתי את נמל חיפה בלי להציג את הפספורט הוויזה – לא היה שם שום פיקוח. (זה יצר סיבוכים כמספר שנים אחר כך רציתי לקבל אזרחות ישראלית, כאשר מעולם לא היגרת באופן חוקי) התקבלנו בנמל על ידי אריק רונקר, שהשתתף בכיבוש חיפה (הוא היה בחטיבת עציוני) ואחר כך ניפצע בכיבוש טנטורה.¹³ נשארנו בחיפה ליום אחד, ואכלנו עם שלמה שטנגר (חבר מעין צבי ושכן לאורך שנים רבות) ברחוב הרצל. נסענו למעיין באוטובוס ישן דרך יגור, יוקנעם וואדי מילק. הדרך הראשית (כביש 4 חיפה תל אביב) הייתה סגורה כי 3 ישובים ערביים: איגזים, ג'בע ועין ראזאל היו בידי העיראקים שירו על כל מי שעבר בכביש. באוטובוס היה שוטר זקן. האוטובוס נסע עד יוקנעם בתוך הרבה משאיות מובילות פליטים ערביים לג'נין. חיילי עבר הירדן ישבו על המשאיות מכוונים את הרובים אלינו. במעיין קיבלנו חדר קטן בצריף ובו 2 חדרים. בחדר השני גר דוד גרד שהייתה לו בת בת שנתיים, עדנה, שאותה הוא הביא מבית הילדים לשעתיים כל אחר צהריים. החדרים הופרדו על ידי 2 שורות של לוחות וביניהם היו עכברים מתים, שאותם לא יכולנו לסלק. מרבית החדר נתפס על ידי מיטה בגודל 120 ס"מ. ובפינה עמדה המזוודה הגדולה שלי, שנפתחה כמו ארון והכילה את כל מה שהבאתי איתי (למיכה לא היו שום דבר ממילא חוץ מציפית לכרית).

מיכה אמר לי כאשר הוא ביקש ממני לבוא איתו, שלא אוכל לעבוד כאחות, כי יש בקיבוץ אישה מבוגרת יותר שמחזיקה בתפקיד כבר שנים. אז סידרו אותי לעבוד בגן הירק, שהיה נמצא כמובן למרגלות ההר עליו יושב הקיבוץ. דבורה גולן הייתה המשגיחה והקשתה עלינו (אני ודינה וויל היינו החדשות) מאד. יותר מאוחר, כשדגניה פונתה¹⁴, האחות של יעל לוין עבדה איתנו ועשתה את חיינו לקלים יותר. אחרי מספר ימים, בדרכי הביתה, ראיתי את הטרקטור הצהוב של מיכה חונה על הדרך. הסתבר שהוא נשלח להגנה בהתראה קצרה. הרגשתי מאד בודדה כמובן, למרות שהיו מספר חברים בקיבוץ אותם הכרתי מחוות ההכשרה בארנסדורף. אחרי מספר ימים דוב וויזר לקח אותי בכל אחר צהריים לבת-שלמה, שם היה מיכה. הקצין שלו היה ד"ר ינאי (רופא השיניים שעבד עם הקיבוץ שנים רבות),

¹² כיבוש חיפה 22/4/1948

¹³ אריק רונקר היה גם החבר של מיכה לאוהל. הוא ירד לנו יורק ועבד הרבה שנים באו"ם. אישתו לילי הייתה ציירת וכותבת כתב קליגרפי יפהפה. יש להם שני ילדים – איתן ושרונה

¹⁴ דגניה ב, כמו הרבה ישובים אחרים, פונו מהנשים והילדים בתקופת מלחמת השחרור כאשר התקרבו לישוב צבאות זרים, במקרה זה הצבא הסורי, ונשארו בישוב רק גברים לוחמים

שמאוחר יותר מינה אותו לאחראי על קניית מזון עבור החיילים, וכך מיכה יכול היה להגיע לזיכרון יעקב ולמעין. סיפרתי להורי שאני עובדת בבית החולים בלינסון בפתח תיקווה,

ולכן שלחתי להם מכתבים מהקיבוץ דרך רחל קדמן (שגרה בתל אביב). אימא שלי מעולם לא גילתה את זה! לאחר כ-4 חודשים מאז הגעתי לקיבוץ החלטנו להתחתן. עמדתי על כך שתהיה באותו ערב חתונה רק שלנו – 3 זוגות התחתנו 3 שבועות לפנינו, ו-3 זוגות התחתנו 3 שבועות אחרינו. הייתה לי חולצה לבנה יפה וחצאית שחורה וקנינו טבעת שעלתה לירה אחת. המשפחה של מיכה – מקס ולאורה שטיין מחדרה, משפחת מוזס מכרכור, ולילו טריט ובעלה עם 3 הילדים הגיעו כאורחים לחתונה. יש לי רק תמונה

אחת קטנה שצולמה במצלמה שלי ואותה שלחתי להורי (ג'קי – אשתו של פרנק אחי – החזירה לי אותה).

בלילה כל הקיבוץ חגג: עקיבא ברנטווין סיפר בדיחות עד 3 בבוקר, כולם ישבו על המיטה שלנו, ומעולם לא ראיתי כל כך הרבה אנשים במקום כל כך קטן... אחר הצהריים היו הרבה ריקודים, אבל אני לא יודעת לרקוד, כך שאפילו מיכה לא רקד איתי! (מעולם לא למדתי איך לרקוד – זה היה בניגוד לעקרונותינו בתנועת הנוער!).

כשנכנסתי להריון היה עלי לשכב במיטה למספר שבועות מבלי להזיז אפילו אצבע, וזה היה קשה מאד בחדר כה קטן ובלי שירותים צמודים.

מיכה ואני נסענו לקונצרט בחיפה והיה עלינו להישאר בדירה של משפחת וויל

(ההורים של אורי וויל מהקיבוץ) שהייתה בבית ישן בשכונה הגרמנית בחיפה. בלילה חיפשתי את השירותים שם ולא יכולתי למצוא. הצירים החלו. שולי נולדה למחרת בבוקר. חשבנו לקרוא לה בתחילה רות או נעמי מפני שנולדה בערב חג הביכורים.

מחלות

אינני רוצה לכתוב הרבה על מחלות – בגיל 9 חודשים ביום ששולי עמדה בפעם הראשונה הופיעו אצלה באותו הערב סימני מחלת שיתוק ילדים. היא אושפזה בבית החולים בעפולה והותר לי לבקר אצלה רק פעמיים בשבוע וגם אז רק להביט בה מבעד לחלון. כשגבי נולד והקיא כל דבר הייתי בעפולה איתו. רופא הילדים שלנו, ד"ר סטרוצ'ובסקי, אמר לי שאין סיכוי שהתינוק יחיה. בעפולה הינקתי אותו כל 4

עם שולי וגבי

שעות על הדקה, אפילו באמצע הלילה והיה עלי לשים חלוק סטרילי. היה קר ופעם ד"ר נסאו נזף בי שאינני לבושה כראוי, בחלוק וללא סוודר. שנים רבות אחרי כן גבי למד לשים את האצבע בגרון ולהוציא את האוכל שנתקע בגרון. הדיאגנוזה הייתה של כיס בוושט – הצינור המוביל את המזון לקיבה.

לראובן היה מחלת אדמת שאחריה כליותיו לא עבדו. לקחתי אותו במשאית לבית החולים רמב"ם, שם אשפזו אותו לשלשה שבועות. יום אחד מיכה הגיע, ואז אכלתי כבד בשכונת הדר (אינני יכולה לראות כבד מאז).

כשראובן היה בן שש הוא חלה בצהבת והיה בית חולים השרון חודשיים. אני עבדתי בבוקר ובשעה אחת בצהריים לקחתי את

האוטובוס לפתח תיקווה ועוד אחד לבית החולים עצמו. יום אחד הוא, ראובן סיפר לנו " יש לנו ילד חדש כאן, אבל הוא אשכנזי!" הילד היה מטורקיה! ראובן דיבר כמו הילדים התימנים שהיו איתו, וכשחזר הביתה, בערך בפסח, הוא היה פעמים הרוחב שלו – כי קיבל כל כך הרבה קורטיזון!

אבא, אמא, שולי גבי וראובן

ביקור בארה"ב 1951-2

בזמנו היה חוק בארצות הברית שמי שהיה בארצות הברית פחות מ-5 שנים לאחר קבלת האזרחות האמריקאית – לא יוכל לחדש את דרכונו. אני עזבתי את ארה"ב בדיוק 4.5 שנים לאחר קבלת מסמכי האזרחות, וגם רציתי שהורי יפגשו את ילדי – אבא לא הרגיש טוב. הם שלחו לנו כרטיסי טיסה. בתחילה רצו שאגיע באניה, אבל אני פחדתי לנסוע עם שני ילדים קטנים בדרך הים. אני בטוחה שהם היו נופלים לאוקינוס. מיכה ואני נפגשנו עם הקונסול האמריקאי בתל אביב. הוא שאל את מיכה למה הוא איננו רוצה לנסוע איתי ומיכה אמר לו שהוא בעל חווה גדולה כאן (הקיבוץ) ואיננו יכול לעזוב אותה!

הנסיעה הייתה קשה. נסענו לתל אביב ונשארנו כמה שעות בבית של הילדה (אור). ואז באמצע הלילה נסענו ללוד, רק כדי לשמוע שהטיסה נדחתה למספר שעות. הילדים היו עייפים ועצבניים; ניסינו להרדים אותם על שולחן וזה לא עבד. במטוס לא קיבלתי חיתולים (השתמשתי בכל המגבות שהיו להם שם) ושולי החלה להקיא לכל כיוון. ואני קיבלתי מבוטם נזפים מהדיילת. המטוס היה של אייר

פרנס ואני נשבעתי שלעולם לא אטוס עם החברה הזאת שוב! לאוכל לגבי נתנו לי במעין "פוררידג" (משקה של חלב עם קורנפלור) שנחמץ, כמובן. אז גבי היה צריך לאכול בננות שהשחירו על המטוס. בפאריס היה עלינו להישאר מעל הלילה, והם שלחו אותי למלון בטקסי. לפני היציאה היה עלי למלא טפסים עבור הילדים, ובאותו זמן גבי עזב בעצמו לבדוק את שדה התעופה. למזלי 2 ערבים – אה ואחות – לא יכלו למלא בעצמם טפסים, אז הם השגיחו על הילדים כשאני מילאתי עבורם. בבית המלון קיבלתי חדר ובו מיטה זוגית גדולה באמצעו. כשהייתי בצד אחד – אחד הילדים נפל מהמיטה בצד השני, וחוזר חלילה. בחדר האוכל של המלון הם שמו אותנו בכך מיוחד – כמובן – הילדים

לא התאימו למקום כה אלגנטי. לגבי ביקשתי גלידה – וקיבלתי גלידת ווניל עם אגוזים! שוב לא היה לו מה לאכול; וגם נגמרו החיתולים – ושוב השתמשתי בכל המגבות שהיו במקום. גוכס אמר לי כמה צריך לתת טיפ – וכנראה טיפ מאד

נדיב – כולם אמרו לי תודה וה-\$10 שהיה מותר לי לקחת איתי נעלמו... בהגיענו לניו-יורק התעכבתי לזמן ארוך מאד במכס של שדה התעופה, כי הבאתי איתי כמה מאותן צלחות מתכת ירוקות איומות כמתנות. הלבשתי את הילדים בבגדים נקיים ויפים שקיבלתי מ"המתפרה" (מחסן הבגדים בקיבוץ). בזמן שחיכינו הם שיחקו על הרצפה והיו מאד מלוכלכים. לבסוף אבא שלי נכנס בסערה, שילם את הקנס ואנו התקבלנו על ידי המשפחה בחוץ.

ישנתי עם הילדים בחדר השינה של הורי. הם שכרו עריסה למנשא גדול לתינוקות ממישהו. איך הם ישנו על הספה והמיטה המתקפלת בעצמם איני יודעת. אבא לא הרגיש טוב, אבל עדיין עבד בחברת הבירה Prior Beer, אם כי הם הקצו אותו לעבוד במחסן חשוך לח וטחוב בעיר התחתית, במקום במשרדו ברחוב 42 מול הספרייה הציבורית של ניו יורק. זה עשה אותו מאד מדופרס. בסופי שבוע ביליתי עם אומי ואופה הרמן (ההורים של מיכה) ברחוב Sickles. הלבשתי את הילדים שולי בשמלה לבנה עם ריקמה רוסית תוצרת עצמית וגבי במכנסים כחולות קצרות, וכולם ברכבת התחתית (כשעה וחצי נסיעה) הסתכלו עליהם והיללו ושיבחו את הישראלים. אילו היו הזמנים!!

הימים היו מאד מונוטוניים – אני לא הייתי צריכה לעשות כלום, חוץ מלדאוג לילדים. אמא שלי עבדה במשרה מלאה, אך עשתה גם את כל הקניות והבישול. אז טיילתי ברחוב איתם, או שיחקנו בחצר של שכנים, ואכלנו סנדביץ' עם ביצה עם כל השאריות ואחרי 6 חודשים נראיתי כאילו אני בהריון! הילדים

לא היו רגילים להיות איתי כל הזמן, ולא אהבו את האוכל האמריקאי. הם לא אהבו חמאה, ולא הייתה אז בנמצא מרגרינה צהובה, והם רצו דג פילה במקום בשר. יום אחד היו לי קצת כאבים, ולקחו את גבי להילדה פרנץ ליום ואת שולי לפיי לכנר (אימא של ג'קי – אשתו של פרנק אחי) שהייתה נהדרת עם ילדים.

לא יכולתי לצאת בערב כי הם (הילדים) לא נתנו לי. גבי יצא אל מחוץ לעריסה כל הזמן וקיבל מכות מאבא שלי. אבא אמר (לאחר שגבי זחל בפעם ה-10) אם הוא יעשה זאת עוד פעם – אני אכה אותו בטוסיק. כמובן אמא אומרת "תסתכלו מי עומד מאחורי הווילון" והוא קיבל מכה בטוסיק מאבא. למרות שמיכה אסר זאת. לבסוף כל השנות של 6 חודשים בניו יורק לא הייתה שווה כי הם לא חידשו את הפספורט שלי. הדרך חזרה הייתה יותר קלה – לקחתי איתי מזון לתינוקות וחיתולים, והייתה לנו רק עצירה של מספר שעות ברומא. שם הילדים הצליחו לשפוך את הקקאו על מפת השולחן הלבנה. בבית בקיבוץ שמנו את שניהם בבתי הילדים, אבל גבי הצליח להגיע כל לילה בחושך אלינו הביתה. עד אשר נעלנו את דלת הפעוטון (בית הילדים). איני יודעת אם זה עשה לו איזה נזק, אבל פסיכולוג היה בודאי נוזף בנו קשות!

אני שמחה שביקרתי עם הילדים בארה"ב, כך ששני הסבים – אבא שלי ואבא של מיכה ראו אותם בפעם האחרונה. כשאבי נפטר קיבלתי מברק מאימא – היה עלי ללכת לקונסוליה בחיפה כדי שאימי תוכל לקבל גישה לחשבון הבנק המשותף של הורי (היא הרוויחה את רוב הכסף). הקונסול הסתכל על הפספורט שלי ולקח לי אותו! שנים רבות אחר כך קיבלתי אותו חזרה כשהחוק באמריקה השתנה, וכשלוויתני חולה סכיזופרניה לפלורידה קיבלתי ויזת תייר!

דיוויד המברג, גבי, אמא שולי

אמא סבא וסבתא – וגבי

סבתא אדי וגבי

עבודה

כשהגעתי למעין לראשונה חשבתי שלעולם לא אוכל לעבוד במקצועי. מיכה אמר לי שישנה חברה ותיקה שאין לה ילדים והיא האחות של הקיבוץ מאז שנוסד. אישה זו היא ללא ילדים. היא למדה להיות דוקטור לרפואה 4 שנים, ואח"כ לקחה קורס כטכנאית רנטגן. היא למדה בגרמניה עם כל הרופאים המובילים והחשובים והיא מאז בידידות איתם. לפיכך עבדתי מספר שבועות בגן הירק ובבננות, ואפילו למדתי להוביל סוס בזמן שחבר נוסף חורש במחרשה. שנאתי את כל זה, היה חם, היו המון זבובונים קטנים בבוקר (ברחשים), ואז נעשה כל כך חם, שלא יכולנו להמשיך. הבוסית שלי הייתה חברה נבזית ששנאה חדשים שהגיעו לקיבוץ וחשבה שתוכל לפקד עלינו. לאחר כחודש האחות הוותיקה, טרודה שטנגר, הצטרפה לשכב במיטה כדי למנוע הפלה (זה לא עזר), והאחות הנוספת שהייתה צריכה לעזור הייתה באותו מצב. וכך הייתה לי הזדמנות לחזור למקצועי, אך באופן חלקי, כמובן. בזמן ההוא אחות בקיבוץ עבדה רק 4 שעות – בשאר הזמן עבדה במקום אחר. ברור שלא יכולתי לעבוד בזמן הנותר בשדות, שהיו רחוקים מדי, אז ניקיתי בתי שימוש (ציבוריים), הלבשת ילדים אחרי הצהריים (בבתי הילדים) או ניקיתי את בתי הילדים. הניסיון הראשון שלי כאחות במעין היה מישוה עם כאב בטן. על סמך ניסיוני היה זה מקרה ברור של אפנדיציט, עם כל הסימנים האופייניים.

שלחתי אותו לבית חולים והם אחר כך אמרו ששלחתי אותו ממש בזמן, אחרת האפנדיציט היה מתפוצץ. לפני שידעתי את זה, קיבלתי נזיפה חמורה מהרופא הזקן שלנו בזיכרון, שאמר שטרודה היתה נותנת בתחילה מורפיום (!). הרופאים אז היו מאסכולה הישנה. הם אף פעם לא דיברו עם החולים, ורופא זה, ד"ר פלזנבך, דיבר רק לטרודה, אך מאוחר יותר רכשתי את אמונו. רופאי הילדים היו הגרועים ביותר: הם ביקרו בבית התינוקות ושום אם לא היתה מורשית להתקרב למקום בזמן הביקור. המרפאה שלנו הייתה מחצית מצריף ישן, כאשר בחצי השני הייתה המזכירות הקיבוץ. היה עלינו להביא אוכל לחולים, לרחוץ אותם,

מאת סופרנו

על מחלת-חום חרשה, שמקורה אזור הנילוס באפריקה וא-
שר תקפה את ארצנו בשלוש השנים האחרונות בחדשי הקיץ,
מכופר ב"ניב הרופא", בטאון האיגוד הארצי של הרופאים חב-
רי ההסתדרות.

ד"ר ג. גולדבלום, ד"ר ו. ו. שטרק וד"ר ב. פורסקי, מספרים כי במשך
שלוש השנים 1950-1952 היו באזורים שונים בארץ אלפים מקרים של מחלה
זו, שהוגדרה כ"קדחת הנילוס המערבי" היא מועברת על ידי גניף וסימניה –

חולשה כללית, מיתושי ראש, כאבי עיניים, חום גבוה הנמשך משלושה עד
ששה ימים, וכך. המחלה פרצה ב"1950 ומספר המקרים היה כאלפיים: ברמת
גן, בגבעת ברנר, בפרדס"חנה ובעיקר בק"ב מעיקר צבאי ליד זכרון-יעקב, שבה
חלו כמאה איש. ב"1951 הצליחו המלומדים בנקופף, לזין וגרוסן לבודד את
גניף הנילוס המערבי מדמו של ילד חולה.

העברת גניפי המחלה באמצעות יתושים בוצעה על ידי ד"ר מ. דייקס
וד"ר ר. א. גולדואסר, והוכחה הלכה למעשה. ד"ר גולדבלום המציא מכשיר
מיחור, פשוט במבנהו ויעיל בפעולתו, לשם ביצוע הנסיונות להעברת הגניף
מים לתוך גופים אחרים. מנסרים בהירות חתיכה זעירה מקליפת הביצה
המיפרית ובמזרק דקיק מזריקים את התומר עם הגניפים הנ"ל לתוך וריד
העובר בן 12 יום שבתוך ביצת תרנגולת.

הוצאות הניסויים המעניינים האלה, פורסמו בעתון מדעי בריטי לרפואה
טרופית ולהיגיינה. כפי שנמסר לי, מתעניינים מלומדים שונים בעולם במכ"ר
שיר"הפלאים הפשוט שגיבנה בישראל ע"י המלומד הצעיר.

עיתון "דבר"

לנקות את חדריהם, לקחת דם, לתת כדורים ולחבוש פצעים. פתחנו את המרפאה 3 פעמים ביום – בוקר, אחה"צ ובלילה-מ-8 בערב והלאה, דבר שהיה קשה במיוחד כשהילדים גדלו והלכו לישון מאוחר יותר, באותה שעת פתיחה בערב. בערב מיכה ואני אף פעם לא היינו ביחד.

בתחילה קופת חולים שילמה עבור כל יום מחלה, כך שהייתי צריכה לעקוב מי לא עבד באותו יום ולרשום אותו כחולה לדו"ח. אני חושבת שקיבלנו 2 לירות לכל יום מחלה. היה עלי לעבוד גם עם רופא השיניים – ד"ר ינאי – שלימד אותה להיות סייעת. יש לי רישיון עד היום. כשחזרתי מהשהות בארה"ב בשנת 1952, קיבלנו למעין 15 משפחות שהגיעו מקיבוץ שדות ים. היה שם ילד עם רגלי O, אז לקחתי קורס פעם בשבוע בחיפה בהתעמלות, מסאז', פלדנקרייז (עם ד"ר פלדנקרייז ממציא השיטה אישית) ואריזה עם בוץ חם מים המלח. מאוחר יותר היו לי כמעט 20 נשים כל חורף שלהן נתתי אמבטיות עם מלחים מים המלח. בהתחלה, לפני שהייתה לנו במעין אמבטיה, ביקשתי מהורי להזמין ולשלוח לי אמבטיה עשויה בד שמן מחנות כלבו סירס, שבה השתמשתי עבורנו למשך זמן מה (זה בדיוק התאים לחדר אמבטיה) ולמשך כחודש בחורף שמתי אותה בבית ילדים ריק והשתמשתי בה עבור אותם מספר טיפולים לאדם. את חבילות הבוץ חיממתי על מחמם נפט – פתיליה ומרחתי בידי. עבדתי כפיזיותראפיסטית מספר שנים, עד שוורד סעד סיימה את לימודיה ולקחה את התפקיד. לצערי היא לא אהבה לתת שעורי התעמלות (גם אני לא אהבתי זאת כי היו לי קשיים בעברית) ואז אילנה לבין מאוחר יותר לקחה אחריות על הילדים, אבל באופן פרטני.

לפני ששולי נולדה קראתי ספר מאת ד"ר Read. נדמה לי ששם הספר היה "לידה ללא כאב" Painless childbirth, ועשיתי את כל התרגילים המומלצים בספר, ובמיוחד תרגילי הרפיה. ובזמן הלידה של שולי המיילדת לא האמינה לי כשאמרתי שיש לי התכווצויות. המיילדת הראשית בבית החולים אפילו בקשה ממני כמה חודשים אחר כך להרצות על התרגילים. רוב האחיות מהקיבוצים בסביבה באו לשמוע, אך כולן אמרו שהקיבוץ לעולם לא יאפשר להן להקדיש מזמן עבודתן ללמד את התרגילים לנשים (אני עשיתי זאת ערב אחד בשבוע

איור 2 עם רחל קדמן 1958

אחרי שהאישה סיימה את החודש הרביעי) וליוויתי כל אחת לבית החולים ונישארתי איתה עד שהילד נולד. כאשר רותי זרון, שלמדה להיות מיילדת באנגליה באה לקיבוץ, אני בשמחה העברתי לה את התפקיד, כי ילדי סבלו מהיעלמותי (נסיעותיי עם הנשים ללדת)

3לקיחת דם

כאשר גבי גדל הוא אמר לי שרוב הלילות אני לא בבית, בגלל הנסיעות עם הנשים לבית החולים! (לא היו יותר מ-15 לידות לשנה!) פעם אחת המיילדת שלחה טקסי מחדרה לקחת אותי לחברה שהיה לה ניתוח קיסרי. ורצתה שאהיה לצידה. היא באמת הייתה חולה מאד, ואני נישארתי איתה כ-3-4 ימים ולילות והלכתי לנוח אצל הדוד מקס ודודה לאורה (הדוד מקס היה אחיה של האימא של מיכה והם גרו

בקירבת בית היולדות בחדרה) למספר שעות במשך היום. אני עדיין כועסת על אותה חברה, שבאה לבקר כאן במעין לעיתים קרובות ואפילו איננה אומרת לי שלום (הכוונה כנראה לבתיה וויל – ג.ב.). אנשים אינם אסירי תודה, אבל אני קיבלתי סיפוק מעבודתי כשאני יודעת שעשיתי את המרב שיכולתי.

4לקיחת דם

בחורף הקשה של שנת 1949-1950 היה עלי לדאוג לחברה בבית החולים רמב"ם בחיפה. היא הייתה משותקת כולה מפוליו (שיתוק ילדים) והצטרכה לשכב בריאת ברזל. נשארתי איתה יום ולילה כאשר אחות אחרת החליפה אותי למספר שעות כל לילה, כדי שאוכל לישון קצת. זה היה כמעט לא נסבל, כי היה עלי לנוח בחדר ההלבשה של האחיות! כל כמה דקות

מישהי נכנסה להחליף מדים! אחרי מספר ימים קיבלתי עוד חולה, שננשך על ידי חולדה והיה מקרה קשה של צהבת. באותו זמן הרופא שלנו, ד"ר פלזנבך מזיכרון, ניכווה קשות והיה במחלקה אחרת, כך שהיו לי 3 חולים. ומעל כל זה הייתה אז בארץ סערת השלג הגרועה ביותר שמישהו זכר מאז ועד היום, ולמספר ימים מעיין היתה לגמרי מנותקת ואף אחד לא יכל לנסוע. החולים כולם החלימו, אפילו חולת הפוליו (אני חושבת שהיתה טעות בדיאגנוזה – זה לא היה פוליו, כי שני צידי הגוף שלה החלימו באופן סימולטאני – מה שלא קורה מחלת הפוליו. זה יה בודאי polyneuritis). הדבר החשוב ביותר שאני זוכרת מהזמן ההוא היה שלא התקלחתי במשך 3 שבועות. נתתי את המדים שלי למכבסה שתמיד ניראו לבנים ומעומלנים, אך היה עלי לכבס את הגרבים והלבנים ולייבש אותם לצד המיטה בלילה. אחרי 3 שבועות אחת מהאחיות הכינה אמבטיה בשבילי בחדר שהיה פנוי – איזה תענוג זה היה!

עם ד"ר אונגר

למשך זמן היה לנו פדיקוריסט שבא מבחויץ (לקיבוץ), אך אני החלטתי שיהיה זול יותר שנעשה זאת בעצמנו. התבוננתי בה מספר פעמים בעבודה, ואז קניתי את המכשירים המתאימים ועשיתי את העבודה בעצמי. לזמה מה השתמשתי במכונת רפואת שיניים ישנה, כאשר זה היה נחוץ. אחרי זמן לוטי לסלו למדה את הנושא ולקחה עליה את התפקיד, אך אנשים עם פגיעות קשות באזור הציפורניים הוסיפו לבוא אלינו למרפאה. כאשר הייתי עם הילדים בארה"ב, רותי החליפה אותי. כאשר חזרתי מלאתי את תורי ברחיצת כלים (על כל אישה היה לעשות 6 חודשים תורנות במטבח או בחדר האוכל). כאשר מבשלת

הדיאטה הייתה חולה, אני בישלתי את הארוחות הדיאטטיות, והשתדלתי לבשל אותן במדויק – ללא מלח

לבעלי לחץ דם גבוה, ללא סוכר לחולי סוכרת, ואוכל מיוחד לבעלי אולקוס בקיבה. (לא היו אז תרופות נגד אולקוס). מבשלת הדיאטה הקבועה לא שמה לב במיוחד להוראות הרפואיות, אבל אני מנחשת שהארוחות שהכינה היו טעימות יותר משלי, ואנשים לפעמים התווכחו כדי לקבל משהו שהיה אסור עליהם!

פעם לקחתי כיתת ילדים ישר מבית התינוקות עד לגן הילדים. היה לי פעוטון של 6 עם הבדלי גיל של שנתיים!

5

הפעוטון מימין: דוד מסד, אימא, ענת נדלר, זילברברג, ?, מוטי לוי, אראלה נאור (אשכנזי)
היה לי מזל שהשניים הצעירים היו המפותחים ביותר והיו דומיננטיים על פני המבוגרים יותר. היתה לי רק שעתיים עזרה אחת"צ בין שתיים לארבע. בזמן זה היה עלינו לתת ארוחת ערב לפני שהילדים נילקחו הביתה ב-5 אחת"צ. אימא אחת תמיד הגיע מאוחר, והיה עלי להביא לה את הילד. מיכה היה פעמיים במשך הזמן הזה בארה"ב, כל פעם ל-3 חודשים, בגלל שלאימו היו שני ניתוחים להחלפת מפרקי הירך ואז מיכה גם עבד בתל אביב ובא הביתה רק פעמיים בשבוע. הפעוטון (בית ילדים עד גיל 4-3) היה בבית ישן וזה למזלי כי לא הייתי צריכה לנקות יותר מידי- אף אחד לא יכל לראות את ההבדל!
כאשר חזרתי לעבודה במרפאה היינו 2 אחיות במישרה מלאה – טרודה ואני. ליווינו את הילדים לכל המומחים השונים. אימהות לא היו מורשות לקחת אותם (היה עליהן לעבוד ואנו לא סמכנו עליהן!).
בתקופה ההיא היה הרופא ד"ר אונגר שהיה בא פעמיים בשבוע מזיכרון, והיה טלפון ציבורי אחד בקיבוץ

שמימנו יכולנו להתקשר אליו או לבית החולים. קוריוז שקרה: צילצלתי שאני מביאה אישה הרה עם דימום – אז הם ענו לי – למה לא הבאת אותה אתמול! אני מניחה שהם חשבו שאני האורקל מדלפי!¹⁵ אחרי שד"ר אונגר מת פיתאום קיבלנו את ד"ר שפירא ממעגן מיכאל, והתחלנו לנהל רשומות. (לפני כן עשיתי רק כרטיס לכל חולה כי ד"ר פלזנבך וד"ר אונגר לא האמינו ברישום הדברים! לאחר זמן קיבלנו את ד"ר גולן לחיות בקיבוץ. הוא עבד בביה"ח הילל יפה והיו לו 3 ילדים ובלי אישה (יותר מאוחר הוא התחתן והיו לו שני ילדים נוספים). יכולנו לקרוא לו כשלא ידענו מה לעשות, והוא לימד אותנו לקרוא א.ק.ג.

כשטרודה חלתה ב 1970 רותי התחילה לעבוד איתי. בזמן מסוים הייתה לנו טרודה מקבלת כימו תרפיה בביה"ח הדסה בירושלים (היכן שעשו לה ניתוח להסרת הגידול במוח) ואני נסעתי עם אקי ב-4 בבוקר לחדרה, משם לקחתי אוטובוס לירושלים, והייתי ב-9 בבוקר בשכונת רחביה בירושלים לקחת אותה להדסה. ב 4.30 אחה"צ הייתי לוקחת

את האוטובוס האחרון לחיפה. באותו זמן יומבו (רות לוינסקי) קיבלה טיפול כימי בביה"ח בילינסון והיה על רותי ועלי ללוות גם אותה. הקיבוץ היה ללא אחות לזמן מה! כאשר איב בן מאיר באה מאנגליה וסיימה את האולפן לעברית, היא עבדה איתי אצל רופא השיניים ולאט לאט לקחה את התפקיד. היא הייתה סייעת שיניים זמן מה באנגליה. אחרי שד"ר ינאי רופא השיניים הפסיק לעבוד אצלנו היו לנו מספר רופאי שיניים. אחד היה שחקן כדור סל ידוע, אחר עולה חדש

מטורקיה שהיה בארץ רק חודשיים אך לא רצה להמשיך אולפן בחיפה. לקחתי אותו בידיעה שבית הספר לרפואת שיניים בטורקיה הוקם על ידי רופא יהודי ידוע מגרמניה (הוא קיבל הזמנה מטורקיה – כמו גם דודי ווילי מאיר גרוס, רק שדוד ווילי העדיף להגיע לדמפריס, סקוטלנד). הרופא, ד"ר קלדרון, הוא עכשיו מנהל מחלקת ניתוחי שיניים בבית החולים בילינסון בפתח תיקווה ופרופסור ידוע. לאחר שטרודה נפטרה, אני התמנית לאחות הראשית של המרפאה בקיבוץ מול קופת חולים. כאשר הגעתי לגיל 60

¹⁵ האורקל מדלפי – במיתולוגיה היוונית אשה מסוממת שהייתה מגדת עתידות

העברתי את המינוי (מבחינת קופת חולים – כמעביד) לרותי זרון אשר על שמה המשכורת בהיקף של 1/2 משרה והפנסיה (למעשה הכל הופנה לקיבוץ).

אני תמיד הייתי אחראית על התרופות. התרופות שהיו מותרות (כלומר מותר שיהיו אצלנו ע"פ קופת חולים) היו בארון לבן גדול (שעדיין בשימוש) ואילו התרופות שלא אמורות להיות אצלנו, היו בארונות ניידים או תלויים. היה לנו רוקח אחראי מאד קפדן שבא לבדוק. שמא יש אצלנו תרופות שאינן מותרות לנו. בהתחלה שמתי אותן אצלי בבית מתחת למיטה, אבל כאשר התקנו את כל

הארונות הניידים והניתנים להסרה, פשוט הובלנו את כולם לחדר של רופא השיניים, לשם הרוקח לא נכנס. כיסינו הכל בסדין כך שאנשים לא יראו או יוכלו להגיע אליהם.¹⁶ המרפאה שלנו נבנתה בהתאם לתכנון קופת חולים. היו רק 2 תכניות אפשריות, גדולה וקטנה. כמובן קיבלנו את המרפאה הקטנה. חדר הרופא היה משרד הרופא שיניים, ובחדר האחורי היו לנו 3 מיטות. בזמנו עשינו גם כל מיני טיפולים קלים. בזמן ההוא האחיות בתנועה הקיבוצית היו מעורבות בכל הבעיות הרפואיות בקיבוץ. ג'ני וברטל מגבעת חיים איחוד עזרו לנו מאד בבניית המרפאה וציודה, והאחות האחראית בתנועה, מקיבוץ אפיקים ביקרה אצלנו לעיתים קרובות והזהירה אותנו מסכנות בבתי הילדים. גם יכולנו לקבל עצה איך לטפל בבעיות מסובכות ולאיזה רופאים לשלוח חולה לחוות דעת נוספת. בזמנה של טרודה זה לא היה נחוץ כי היו לנו כל כך הרבה רופאים – חברים בתל אביב ובירושלים.

היו מספר ימים בכל שנה כאשר כל האחיות מהקיבוצים נפגשו והחליפו דעות, שהיו מאד מלמדים. מאוחר יותר היו קורסים בימי רביעי אחה"צ מטעם קופת חולים, שעבורת קיבלנו נקודות להגדלת המשכורת!! (תוספת השתלמות...). רותי ואני המשכנו להשתתף בקורסים גם לאחר ששולי ביתי התמנתה לאחות האחראית בקיבוץ.

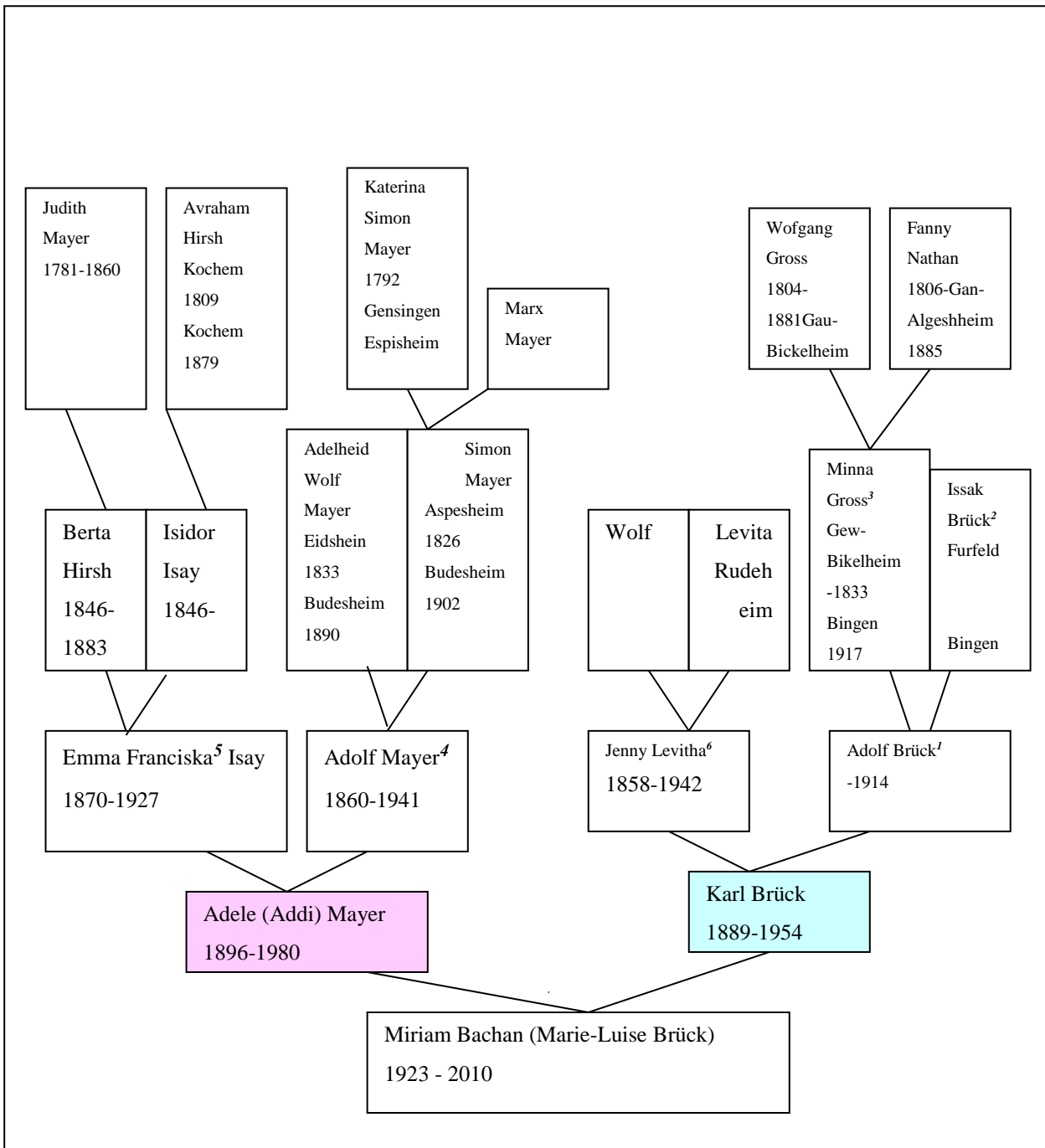

אמנם אני עובדת היום רק מספר שעות כל יום, אני נהנית לעבוד עם שולי וכשיש לה מה להעיר, היא תמיד אומרת לי באופן פרטי ולא לפני החולים. אני מתכוונת להמשיך בעבודה זו (מיון תרופות קבועות

¹⁶ אני (גבי) זוכר היטב כיצד כל חודש הייתי עוזר לאמא להוריד את שני הארונות התלויים של התרופות, לשים אותם על שני ארונות גלגלים עם תרופות, ולהסיע הכל לחדר רופא השיניים, ולמחרת, לאחר שניגמר ביקור הרוקח, להחזיר הכל למקום...

לחולים) עד אשר אהיה מבולבלת ואתחיל לעשות שגיאות, כי אני מאד מאושרת בעבודה במיקצועי.¹⁷ לא חשבתי שאוכל לעבוד כך ולגדל 4 ילדים אם הייתי מחוץ לקיבוץ. היה לי מזל שכחברת קיבוץ לא הייתי צריכה לבשל, לכבס, לצאת לקניות, ויכולתי להשכיב את הילדים לישון בלילה ללא הבעיות של השכמה בבוקר. רק בקיבוץ היה אפשר להצליח בכל זה.

¹⁷ ואמנם כך היה – אמא המשיכה למיין תרופות עד שקופת חולים הודיע שאינם מסכימים יותר לכך. ואז היא התרכזה בלטפל באבא, וכשהוא נפטר היא העסיקה את עצמה יפה מאד בקריאת ספרים, בצפיה בטלוויזיה, במשחק במחשב! ועוד (גבי)

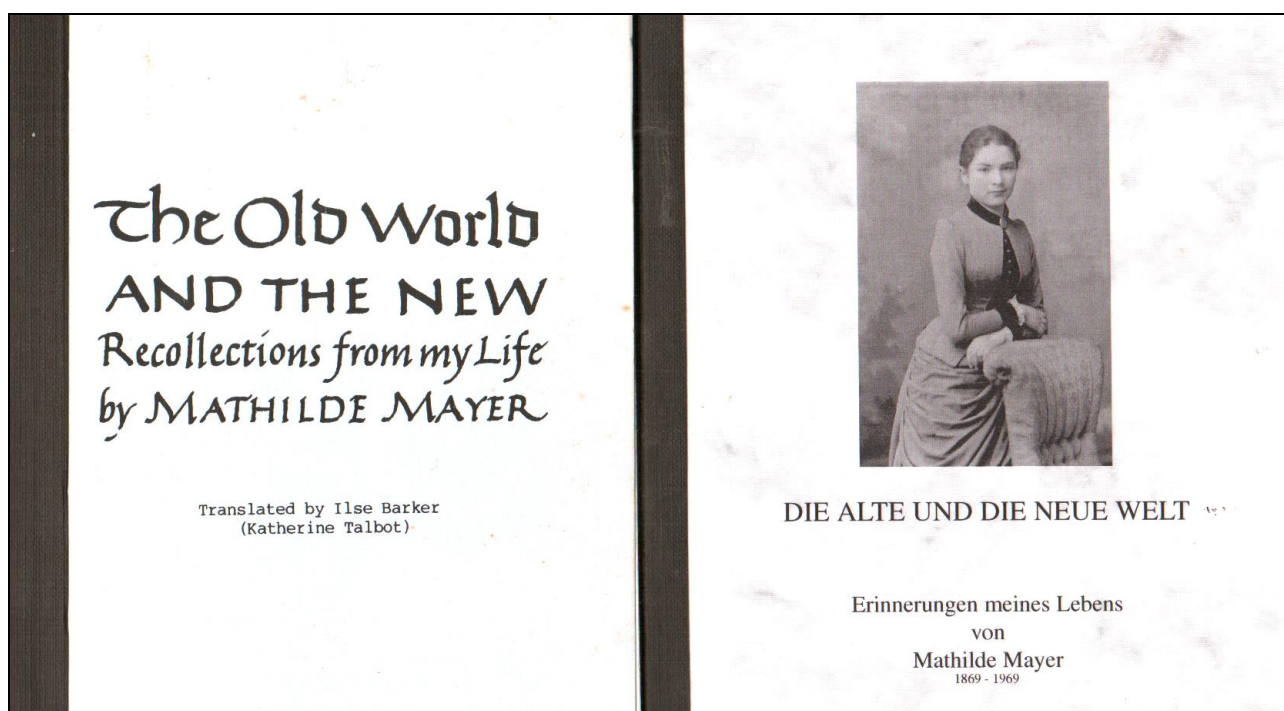

משפחת ברוק

סבי מצד אבי היה ¹Adolf Brück. הוא נולד Furfeld שלייד Kreuznach. אבי סבי היה ²Isaak Brück, אשר בא לבינגן, התחתן עם ³Minna Gross מ Gau Bickelheim. סבי אדולף ברוק ייסד עם אחיו והגו יקב בשם "I. Brück Söhne". היה להם בהתחלה מכבש kälter אך בעיקר שיווקו יין מאזורי הריין והמוזל. אני חושבת שהוא קיבל הרבה כסף מאבי אשתו ששמו היה Levitha והיה מ Rüdeshheim, שהיה בעל הרבה יקבים שם. אחי סבי והגו התחתן עם אידה (היימן) מBadenheim בקירבת Furfeld בנם היחיד היה ד"ר

פאול ברוק, האבא של קארין (Elsemann), שגר בKarlshafen אספר עליו מאוחר יותר. היו להם 2 אחיות – דודה Sarchen שהתאלמנה מוקדם (Vogel) ולא היו לה ילדים, ולכן היא גרה עם האם של בעלה (Minna). כשהייתי ילדה קטנה פחדתי לנשק אותה כי היא הייתה כל כך זקנה! השנייה הייתה דודה ברטה שהתחתנה עם הדוד שלה, האח הצעיר של מינה. ליוליוס ומינה היו שני ילדים – ריצ'רד (שעל שמו נקרא אחי (פרנץ ריצ'ארד) שהתאבד זמן קצר לפני שאחי נולד. למה איני יודעת. אני זוכרת מתנה ממנו – בובת מריונטה שפחדתי ממנה. הבן השני היה אוטו גרוס אשר נישא לדודה מאג (מרגרט לנדאו) – שאביה היה איש חשוב – Justizrat Landau שמשפחתו הייתה בבינגן דורות רבים. לא היו להם ילדים ובצורה כלשהי אימצו אותנו.

אם סבי מינה (Minna)³ שעל שמה ניקראתי - Marie Luise או Marlis הייתה הבת של Wolfgang Gross מ-Gau Bickelheim ושל Fanny Nathan (מ Gan-Algesheim) (זה הקשר לפרופסור אוטו נתן – עמוד 10). היו להם מספר בנים אשר הקימו את הפירמה W. Gross Söhne - חברה ידועה מאד שעשתה גם יין כשר. כל שנה אנו הילדים אהבנו לעזור בסתיו ולשתות את ה"Most" מהחביות הגדולות. אחד הבנים של וולף (גנג) גרוס היה ברנרד – האבא של דודה מתילדה אשר מת יחד עם אשתו – מרתה סליגמן ממשפחת הבנקאים) – בזמן שנתם מגזים שהצטברו בחדר מהתנור (הכל מתואר בספר הזכרונות של דודה מתילדה מאייר¹⁸

בן נוסף היה משה Moses הסבא של Lissa Gross אשר נישא לדודה Johanna מהעיר Trier- היא הייתה אישה אינטליגנטית מאד והייתה פעילה מאד בקהילה היהודית, והיתה אחראית לשידוך של סבי⁴ אדולף

¹⁸ הספר הופיע בגרמנית: DIE ALTE UND DIE NEUE WELT- Erinnerungen meines Lebens von Mathilde Mayer 1869-1969

הופיע בתרגום לאנגלית: The Old World and the New – Recollections from my Life by Mathilde Mayer

מאייר עם ⁵פרנצסקה איסיי מטרייר. למשה ויוהנה היו 3 בנים – ארנסט, אשר התחתן עם זלמה לדנבורגר מפרנקפורט. הוא היה שותף בפירמה "I. Brück Söhne". היה להם בן אחד – מרטין – אשר נהיה "Oberpfarrer" בעיר ברן בשוויץ. (הוריו היו דתיים!). לליזה יש קשר איתו – יש לו 2 או 3 בנות. סלמה, אשתו של ארנסט היתה קשורה איך שהוא ל Gerty Bachenheimer שאביה סיפר לה, כאשר חזר ממחנה הריכוז טרזינשטאט, שארנסט מת במלחמה על חתיכת לחם. הבן השני של מוזס וג'ואנה חי בטריאר. היו לו ולאישתו Wally 2 בנות ובן. בת אחת נישאה למישהו חשוב בחבר הלאומים / או"מ בז'נווה והשניה התחתנה בדנמרק והיה לה גידול במוח, בנותח – אם בהצלחה איני יודעת. הבן היה דייל בחברת תעופה בריטית. אני חושבת שהוא מת מסרטן. הבן השלישי של מוזס ויוהנה היה פאול, שהיתה לו פירמה משלו ליינ וספירט. הוא נישא לאלה מפרנקפורט. וורנר, בנם, נפטר לפני שנה בדנוור קולוראדו. ביתו ליסה חייה בדנוור. היא התחתנה עם אדם דתי מאד בשם לוינסון מקבוצת יהודים יוצאי גרמניה שעזב את ראשון לציון זמן רב לפני שהוכרזה מדינת ישראל ב-48. היו להם 3 בנים וכשליסה היתה בהריון עם הרביעי, הוא מת. ליסה התחתנה עם מנהל החשבונות היהודי גרמני שלה, ולין נולדה לה. 4 הבנים הם מאד דתיים. המבוגר חי בחיפה ומשתייך לאגודת ישראל. הוא מתנגד למדינה. יש לו שני בנים ובת ולליסה יש 3 או 4 נינים כבר.

בן אחר מוולפגנג (אבי סבתי) היה היינריך גרוס שחי במיינץ ובוויסבאדן. הוא התחתן עם דודה רוזה (אטלינגר). היו להם 3 ילדים – פרופסור ד"ר אוסקר גרוס שניטבל לנצרות כשלא התקבל להיות פרופסור חבר ושהתחתן עם אשה נוצרייה. הם גרו ב Greifswald, עד אשר היגרו לארה"ב דרך אנגליה. אוסקר גרוס גר 2 רחובות מאיתנו באלמהרסט ניו יורק והיה הרופא שלנו וגם של הילדים – גבי ושולי, כאשר ביקרנו בארה"ב. הוא חיסן אותם בחינם. יותר מאוחר, כאשר עזבתי, הורי עזבו אותו והתייעצו עם קרדילוג. לאוסקר היו 3 ילדים – הבכור הוא בדרום אמריקה, בת בארה"ב ואקסל שהיה פעם מנהל בית מלון. לרוזה היה עוד בן, אלפונס אך אינני יודעת מה איתו. הבת של דודה רוזה, נלי התחתנה עם קרוב של ריבנטרופ¹⁹ ומשפחת הנקל מוויסבאדן. הם הוכרזו כ"גרמנים ארים" אבל מתו באושוויץ בסוף. שני הבנים של נלי היו אסירי מלחמה בארה"ב (כאשר הייתי שם). לפני זמן לא ארוך קראתי מאמר באחד מהעתונים מפרנקפורט של אסלי שכנתי, על אשה שהייתה הבת של ראש הקהילה היהודית בוויסבאדן ואשר עבדה עד הסוף (1943) בקהילה היהודית בפרנקפורט ושתארה את החיים והמצב, והיא כתבה שכשחזרה לוויסבאדן לאחר טרזינשטאט היא התחתנה עם חבר נעורים שלה, יהודי למחצה. שמה היה אופנהיים, כך שבהכרח הוא היה מצאצאי דודה רוזה. היא חיה בטקסס עכשיו. כאשר ביקרנו בגרמניה Otty העוזרת של סבתי ב gross Gerau (עם מריאנה) היא סיפרה לנו שדודה רוזה אמרה לנאצים שביתה נלי הייתה תוצאה של יחסים שהיא קיימה עם ראש העיר של מיינץ! האם זה היה נכון או זה נאמר בכפייה איני יודעת. (אבל מיכה העיר שהוא התחתן למשפחה טובה!...)

¹⁹ יואכים ריבנטרופ היה שר החוץ של היטלר והוא שעשה את ההסכם המפורסם עם סטאלין. לחלוקת פולין ב 1939 הידוע כהסכם מולוטוב - ריבנטרופ

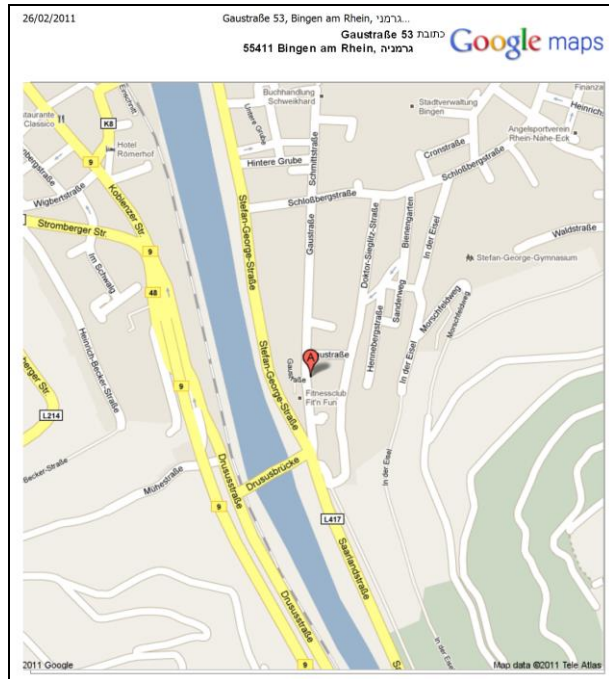
כך חצי הרחוב – רחוב Gau היה מאוכלס עם דודים ודודות ממשפחת גרוס, והחצי השני ממשפחת מאייר. ובאמצע כמה ממשפחת ברוק שבאו מ- Langenlonsheim ולא היו קרובי משפחה. היה שם אפילו ברוק אחד שכינויו היה "Kussepple" שלא היה יהודי.

בסמוך לבית סבתא ברוק ברחוב Gau היה הבית של Augstein – שלא התגורר שם יותר – ד"ר ארונשטיין גר שם (Rudolf Augstein היה העורך של העיתון דר שפיגל). דודה מתילדה כתבה בסיפורה שהיא ודוד מרקס גרו שם בשנת נישואיהם הראשונה בדירה של Augstein.

ועכשיו על סבתי מצד אבא האהובה⁶ ג'ני, אשתו של אדולף ברוק (הוא ניפטר בתחילת מלחמת העולם הראשונה ב-1914 וזו היתה הסיבה שעל אבי היה לחזור הביתה מאנגליה). היא באה ממשפחה עשירה מאד מ Rudesheim ו Asmannshausen (מקום מובחר של יין). היה להם בית גדול ששם התחיל ה²⁰Zahnradbahn (רכבת מיוחדת עם גלגל שיניים לעזרה במעלות תלולים). בספר על Arensburg (Die Juden in Hassen) מצאתי הערה על יהודי בשם לויטה מרודסהיים אשר ביקש שיוכר כיהודי. הוא בודאי היה אנוס – מיוצאי גירוש ספרד – שביקש לחזור ליהדותו. ואני בטוחה שהוא היה אחד מאבות אבותי. הם היו דתיים מאד – כאשר הם מתו (סבתי סיפרה לי), היא נסעה ביום כיפור על ספינת נהר לבינגן לרודסהיים לדאוג להם. מפת בינגן ובה רחוב Gau

Oma Jenni, My Father's Mother
(about 70-80 years old)

סבתי הגדולה, אמא של סבתא ג'ני, נולדה למשפחת וולף, ממקום כלשהו ב ריינהסן (Rheinessen). היו לה 2 אחים שנשלחו על ידי הוריהם בגיל צעיר לאמריקה, כי הם "השתעשעו" עם עוזרות הבית (אם היו צאצאים כתוצאה מכך, אינני יודעת...). אחים אלה בארה"ב היו לעזרה כאשר היהודים רצו לצאת מגרמניה אחרי שהיטלר עלה לשלטון. אחד מהם היה קולונל בקנזס סיטי או בסנט לואיס. למשפחת לויטה היו 5 ילדים: ג'ני (סבתא שלי), יוהנה היימן אשתו של הרמן מ Weienau שלייד מיינץ, ואנה (גולדשמיט). שתי האחרונות גרו במיינץ. הבת הרביעית – Röschen מתה בגיל 18 מהרעלת דם והבן מת בגיל 13. הורי סבתי קבורים בבית הקברות היהודי של רידסהיים, שנמצא על הדרך ל "Baumschule" in Geisenheim.

יוהנה, הבת השלישית, התחתנה עם הרמן היימן מ Weisenau לייד מיינץ. היה להם בית גדול שם (אנו ביקרנו שם לעיתים קרובות, ובפעם האחרונה הייתי שם בדרך לנסיעה האסורה עלי ל Nachtfahrt). היו להם 4 ילדים: הילדה שהייתה רווקה והייתה לה חנות ספרים לילדים, יפה ומודרנית, שם אפשר היה לשבת בנוחיות על כיסא ולדפדף בספרים. אני אהבתי חנות זו – הילדה נישלחה ללובלין או ריגה ונספתה בשואה. ביתם הצעירה ביותר, אנלי שהיה לה בילדותה פוליו (מחלת שיתוק ילדים) ואשר צלעה בהליכה, התאבדה כאשר מחזור (בן זוג) עזב לאמריקה בלעדיה. הבן, קרל, היה נשוי לאשה מבוגרת ממנו והם היגרו לשוויץ. פרנץ, שהתחתן עם זמרת אופרה לא יהודיה מלייפציג – הילדה פרנץ – גר איתה בקרבתנו והיה מאד קרוב להורי. הם היו בעלי חנות קטנה בWoodside (חפצים אמריקאיים רגילים). הילדה פרנץ טיפלה ביוהנה עד לסופה וגם טיפלה באימי כאשר היתה חולה בניו יורק (6 חודשים לפני שנפטרה). אנו ביקרנו אותה בביתה (מיכה ואני) והתרשמנו מאד מכסא – מעלית שהיה לה בבית כדי לעזור לבעלה (ומאוחר יותר לעצמה) להגיע לחדר השינה בקומה העליונה. היא רצתה להוריש לאחי ולג'קי אשתו את ביתה וכספה אבל כשג'קי פעם ביקרה ביו יורק הילדה לא הייתה שם יותר. בזמן הזה האחיינית שלה מגרמניה התחתנה עם חייל אמריקני, והם חיו באפסטט ניו יורק. היא בודאי ירשה הכל.

אחיה של הילדה פרנץ (מלייפציג) היה נאצי בכיר, אבל לאחר המלחמה הוא הוזמן כרופא ווטרינר מומחה לפרות לישראל (כך היא סיפרה לי בגאווה).

לאנה גולדשמיט, שגרה במיינץ היו 3 ילדים- ארנסט, קרל והוברט. ד"ר ארנסט גולדשמיט התחתן 4 פעמים! מאשתו הראשונה היו לו בן ובת (אנה מרי) שהייתה בגילי. כאשר התגרש מאשתו הראשונה, אחיו הוברט דאג לילדים, עד אשר הם היגרו עם אימם לאמריקה. הבן התחתן בדרום ונכווה באופן נורא. מה קרה לאנה מרי איני יודעת. אשתו השנייה של ארנסט הייתה מזכירתו כאשר עזב את גרמניה ועבר לפראג. היה להם בן אשר שינה את שמו באמריקה ונהיה פרופסור בהארוארד. כאשר ארנסט הגיע לאמריקה הוא התמנה למנהל מוסד פסיכיאטרי באפסטייט ניו יורק. היו לא מעט רופאים מגרמניה שלא רצו לעשות את הבחינה הקשה של מדינת ניו יורק, ושבחרו לעבוד במשרות מסוג זה. כאשר הייתי עם הילדים ב-1951 ל-6 חודשים באמריקה, תרמתי דם לאשתו השלישית ששכבה גוססת בבית החולים. ארנסט, שהיו לו 2 ילדים קטנים מאשה זו, התחתן עם חברתה הטובה ואני חושבת שנולדו להם עוד ילדים.. קרל, אחיו של ארנסט, היה כניראה מעורב במשהו רע (אולי בפוליטיקה) בברלין. הוא ביקר אצל סבתי ג'ני פעם בבינגן, והיא לא רצתה לדבר איתו. הוא ואחיו הצעיר הוברט בודאי מתו בשואה.

אומה ג'ני, שהייתה עם אוטי, העוזרת שלה, בבית זקנים במיינץ, נפטרה מסיבות טבעיות (היה לה סרטן) בזמן ההפצצה הגרועה ביותר של בעלות הברית על העיר מיינץ ביוני 1941. יומיים לפני זה אוטי ביקרה אותה והיא שכבה במיטתה בכאבים ותמונות המשפחה מסביבה. אוטי קברה אותה בבית הקברות היהודי במיינץ. היא לא יכלה להעביר את הגופה לבינגן באותו זמן כדי לקבור אותה ליד בעלה. מאחר שכל הקברים של קרובי משפחתי נמצאים בכניסה לבית העלמין היהודי בבינגן, והמצבות גדולות וכתובות ברור, חיפשנו את קיברה כשביקרנו בבינגן בפעם הראשונה, אך מאוחר יותר שמענו מאוטי שסתא ג'ני לא קבורה בבינגן.

משפחת מאייר

Opa Adolf and Oma Emma, 1929

סבי אדולף מאייר היה בנו של סימון מאייר (מבֶּדֶשֶׁיִם) (Büdesheim) ואדלאיד (וולף) מאייר מ Idstein (Taunus). האח הבכור היה דוד מרקס שהתחתן עם דודה מתילדה (גרוס – ביתו של ברנרד גרוס). סימון כנראה היה עריץ אשר לא דיבר עם 7 אחיו ואחיותיו. ואיני יודעת מה עלה בגורלם, פרט לפרנשן מרקס שבאה מוויסבאדן וחיייתה בקיבוץ הזורע. בן אחד שלה נפל במלחמת יום כיפור. סימון אהב רק את אשתו אדלאיד אשר נפטרה מהתקף לב כשנתיים אחרי שדודה מתילדה ודוד מרקס התחתנו. כאשר התחלתי לחקור את שורשי, דודה אליס נתנה לי העתק של מסמך (כנראה האורגינל אבד, כי אלן לא יודעת דבר על זה). שמו של אביו של סימון היה

מוטקה (מרדכי) מאספישהיים (Aspisheim) (אז ליהודים לא היה שם משפחה). מוטקה זה בא מ Horrweiler-next to Aspischeim and Kreuznach והיה לו אח, נתן שנשלח לסמינר רבני באלוס (שהייתה בגרמניה אז). אותו נתן מאייר התמנה כחבר בסנהדרין שהקים נפוליאון כנציג (Tonnerre – Thionville) 21. Donnersberg. צאצאיו המפורסמים חיים בדרום אמריקה ובצרפת. אלה מטיונוויל (– Thionville Lorraine, France) ביקרו אותנו. שם הוא לוי ושני בניהם חיים בירושלים. (הם דתיים). הם בדידות עם אוליביה (חברה של שולמית בן מאיר – חברת קיבוץ מעין צבי) אשר התחתנה עם אחיה של מרים ביק (גם היא חברת מעין-צבי) ועכשיו נשואה לרופא. שם המשפחה הוא הורוויילר Horweilleur.

21 הסנהדרין של פריז, אספת רבני היהודים בצרפת, הוקמה ביוזמת [נפוליאון בונפרטה](#) במטרה להגביר את הפיקוח על היהודים בקיסרותו, אך גם לרכוש את אהדתם.

ב-1795 יצא נפוליאון במסע כיבושים לכיוון מצרים וארץ ישראל וכדי לגייס את היהודים לצידו פרסם כרוז שהופנה אל יהדות העולם וקרא ליהודים לשקם את מלכות ירושלים^[1]. מאוחר יותר, בשנים הראשונות של המאה ה-19, שאף נפוליאון להפוך את שלטונו לריכוזי יותר. הסכם שחתם עם האפיפיור כופף למרות הקיסר את הכנסייה הקתולית בצרפת, והבאה בתור הייתה הדת היהודית, שבמסגרת האמנציפציה היה רצון לשלב את מאמיניה בין יתר האזרחים.

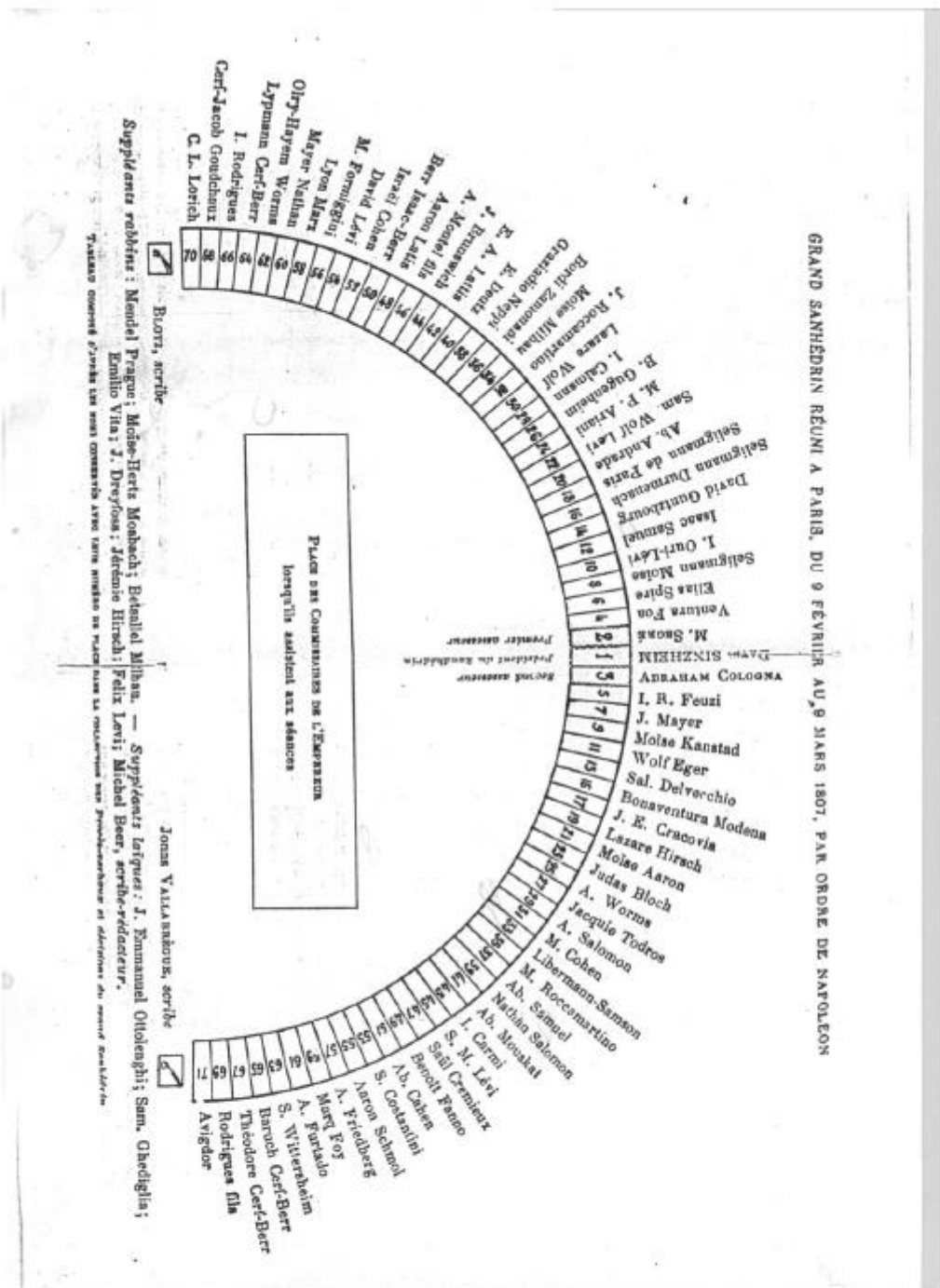
ב-1806 נקרתה ההזדמנות. אנטישמיות התלוננו על משלח ידם של יהודי אלזס: הלוואה בריבית קצוצה והאשימו את הדת היהודית שהיא מעודדת עושק נוכרים. הפולמוס הביא את נפוליאון לכנס ביולי 1806 בפריז את מנהיגי היהודים על מנת להטיל עליהם לגבש הלכה דתית שתאפשר להולכים בעקבותיהם ל"תאם את אמונתם עם חובותיהם כצרפתים". דבר זה היה נחוץ, לדעת נפוליאון, להחיות את "רגשות המוסר האזרחי" בקרב היהודים, רגשות ש"נטמטמו בעטיו של מצב ההשפלה שבו חיו זמן מרובה כל כך ושאינו בדעת הקיסר לקיים אותו או לחדשו".

כדי להפוך את החלטות האספה, שנענתה לרצונותיו של נפוליאון, לסמכותית יותר הודיע נציג נפוליאון לאספה שבאוקטובר תכונס אספה מצומצמת וחשובה יותר, שתיקרא "סנהדרין", וישתתפו בה 71 נכבדים, כמניין החברים בסנהדרין ההיסטורית. רוב חברי הסנהדרין הנפוליאנית נלקחו מבין רבני האספה. אליהם הצטרפו גם כמה צירים לא רבניים מהאספה וכן רבנים שלא נכחו באספה. שתי משלחות באו מחוץ לצרפת: שלושה צירים מהרפובליקה הבטאונית שייצגו את עדת ישורון ומשלחת מפרנקפורט.

נראה שלבד ממניעיו הפוליטיים סבר נפוליאון גם שעל ידי השבת הסנהדרין עשויים היהודים לראות בו כמעין משיח וגואל מודרני.

בראש הסנהדרין נבחר לעמוד הרב דוד זינצהיימר, פוסק הלכות נחשב ומחמיר למדי. בין השאר סירב להתיר גילוח הזקן בחול המועד לבאי האספה, מלבד אלו הנאלצים להיפגש עם המלכות. דיוני הסנהדרין התקיימו ברוב טקס ובחגיגות. תפקידה היה לאשר תשובות לשתים עשרה השאלות שהפנה נפוליאון ליהודים. השאלות עסקו במגוון נושאים הקשורים ליחסים בין יהודים ללא יהודים בצרפת:

הסנהדרין אישרה מחדש את חרם דרבנו גרשום האוסר ריבוי נשים. היא אסרה על מתן גט ללא אישור הממשלה ונימקה זאת בכך שהתורה דורשת שאחר הגט ייכרת כל קשר בין האיש לאישה, לרבות קשר על פי חוק המדינה.

Grand Sanhedrin – Established by Napoleon on 1807

Mayer Nathan (No. 60 in the diagram) was the brother of the grandfather of my grandfather.

הבת

של סבא וסבתא הייתה דודה רוזה (קאופמן) בפרנקפורט. ביתה הייתה דודה גלי (קולין). לה ולבעלה דוד פאול קולין היו 2 בנות. גרדה (ראו) שהתחתנה עם פריץ ראו כשהייתה רק בת 18. גרדה נפטרה לפני שנה (2001) ב נטקריק, קליפורניה. היו להם 3 ילדים – אדי, ג'ודי ועוד בן. הבת השניה היא הילדה

ריצ'ארדס (Richheimer) – שהייתה בשנחאי, בסן פרנסיסקו. (פאול קולין כתב 4 או 5 ספרים של זכרונות – יש לי את כולם). הבן של דודה רוזה, ארתור, היה עו"ד. הוא היה עד לקיצה של יהדות פרנקפורט. הוא היה מגמגם (בגלל שנפגע מגז במלחמת העולם הראשונה). הוא נפטר באושוויץ, אחרי שהיה זמן מה עם אימו בטרזינשטאט. מאוחר יותר דודה נלי קולין סיפרה לאימי שלאחיה הייתה ידידה לא יהודיה שניסתה להצילו, אך ללא הצלחה.

דוד מרקס ודודה מתילדה גרו ממול הדירה בה גרנו אנו. דודה מתילדה הייתה כאמא שנייה לאימי. אימי ודודה אליס, ביתה של דודה מתילדה, גדלו יחדיו, כי לסבתי אמה היתה מחלת טרשת נפוצה מאז שדוד פאול נולד, וגם סוכרת. לדוד מרקס ודודה מתילדה היו שני בנים מבוגרים יותר מדודה אליס. המבוגר היה ווילי (פרופסור ווילהלם מאיר) שהיה פרופסור לפסיכיאטריה בהיידלברג, ואחר כך בדמפריס-סקוטלנד. הוא כתב ספר בפסיכיאטריה. הוא וקרולה (אחות לא יהודיה) אימצו בן ושמו הנינג שהוא אורניתולוג (מומחה לציפורים) באנגליה. בנם השני של מרקס ומתילדה, דוד E (ארנסט) התחתן עם דודה הלנה, שבאה ממשפחה יהודית שנטבלה (הירשברג) מברלין. היו להן 2 בנות: רגינה שהייתה RN בניו רושל, ניו יורק, וחייה באפסטייט ניו יורק. הבת השניה מתה בגרמניה בגיל שנתיים כתוצאה ממחלה אדמת או דיפטריה (דוד E היה בארה"ב אז). דודה הלנה נפטרה בדנבר מדלקת ראות. (גם לרגינה היה פעם דלקת ראות ואז דודה מתילדה דאגה למשפחה של דוד E). דוד E התחתן עם קלרה שהייתה מזכירה בכוכב השחור בלונדון. (לקלרה יש שתי אחיות בישראל: יהודית בקיבוץ יגור, ונעמי לוקר בטבעון) נעמי ובעלה, שעבד עם גוכס (חבר מעין צבי) היו חברים בקיבוץ יגור ואחר כך בקיבוץ השרון – רמת דוד.

היא הייתה מורה בסמינר אורנים.

סבתי אמה (פרנצסקה) איזאי באה מטריאר. היא נפטרה כשהייתי בת 5. היא למדה לנגן על פסנתר בקונסרבטוריון והייתה מורה לפסנתר (אך אינני חושבת שהיא אי פעם לימדה בפועל). היא הייתה הצעירה מבין 4 ילדים. אימה ברטה הירש באה מ Cochem (Moselle) וניפטרה מוקדם, משאירה 4 ילדים. הבכור היה וולטר איזאי שהתחתן עם ריקה מ Nuyen (Hunsbruck). אני חיבבתי מאד את דודה ריקה, כי היא בישלה ניפלא! היו להם 2 ילדים: (אווה שוורץ מסן דיאגו כתבה על עוד ילדה אבל אני מעולם לא שמעתי על זה).

With Oma Emma

הבכורה, דודה מרתה שטראוס התחתנה עם דוד זיגי. הם גרו ב Kreuznach. ביליתי פעם קיץ אצלם, כשעבדתי במרכז הילדים היהודי (Kinderheim). בנם, הווארד, היה מאד אינטליגנטי. הוא חי ב Sudbury, Mass. יש להם 2 ילדים. הוא ביקר בישראל פעם ורצה לבקר אותנו בדיוק ביום שלמיכה היה ניתוח. מאז לא שמענו ממנו. הוא מהנדס בג'נרל אלקטריק. דודה מרתה ודוד זיגי גרו בקירבת הורי באסטוריה. כאשר הווארד (הלמוט) צילצל אלי, דודה מרתה הייתה עדיין בחיים. היא הייתה אשה מודרנית מאד, תמיד לבושה בהידור, צבעה את שערותיה ועישנה. היא הציע לי סיגריות כשהייתי אצלם אבל אני לא אהבתי זאת. אחיה קרל התחתן עם דודי מלוקסמבורג. לא היו להם ילדים. כשמיכה ואני הגענו על האניה "רוסיה"

למרסיי, בדרכנו ארצה, והיה אסור לנו לרדת, הוא ביקר אותנו על האניה. הוא סיפר לנו שהוא היה פעיל במחנה הפליטים של העלייה הבלתי לגאלית לפלשתינה שליד מרסיי.

הבת הבכורה של איזידור איזאי (Schweich/Mosel) וברטה הייתה הסבתא של אווה (שוורץ), דודה הדוויג. היא התחתנה עם ד"ר לוונשטיין שלמד באותה כיתה עם ד"ר וולך, מייסד בית החולים שערי צדק בירושלים, באוניברסיטת ווירצבורג. (ראינו את תמונת המחזור כשהיינו אצל אווה בסן דיאגו). היו להם 2 ילדים: אמה של אווה – דודה לוטה ובן, שהיה עיתונאי ועזב מוקדם את גרמניה לצרפת. בנו וולטר שיחק איתנו. דודה הדוויג הצטרפה לבנה עם הנכד בצרפת. היא קבורה בטולוז. אווה סיפרה לי שוולטר עדיין חי בצרפת. דודה לוטה הייתה מאורשת לקצין ב-Lothringen (עיר שהייתה בגרמניה באותו זמן). הוא היה הקצין היהודי הראשון שנהרג במלחמת העולם הראשונה. מאוחר יותר לוטה התחתנה עם הכימאי גוסטב הרצברג. הם חיו בטריאר ברחוב SAAR (במקום בו נולד קרל מרכס!) יחד עם ביתם אווה. דודה הדוויג חייה בקומה השניה. אני פעם קיבלתי צעקות ממנה, משום שלא אמרתי לילה טוב בצורה ראויה.

הבן השני של איזידור איזאי וברטה היה דוד אוטו. הוא היה אדם קטן ועליז. אישתו, דודה סטפני (דרייפוס) מ Bruchsal. ביתם היחידה, הילדה למדה צילום בבאוהאוס בדסאו והתחתנה ואח"כ התגרשה מצייר בשם Hubbuck (גוי). הילדה חייה בניו יורק, צילמה ילדים של אנשים מפורסמים (הכנר היהודי מנוחין, לדוגמא) והייתה מיוחדת עם הרבה אנשים מפורסמים (וולטר ליפמן). היא עישנה סיגריות ברצף ובדירתה היה בלגן. כשעבדתי במטרופוליטן אני ניקיתי את המקום לעיתים, כשהיה לי יום חופש. חיבבתי אותה אך לא יכולתי לסבול את הליכלוך. היא עשתה סט תמונות נהדר של שולי וגבי. היא נפטרה מסרטן ריאות. אוטו נפטר נפטר זמן קצר לפני שהיה עליו להישלח ע"י הנאצים לפולין ודודה סטפני התאבדה, כדי שלא תושמד בתאי הגאזים. וולטר וריקה נשלחו למזרח והושמדו באושוויץ. משפחת איזאי באה מ Schweich/Mosel. האחיינית הלן ברסלאו התחתנה והתגרשה עם אלברט שוויצר.²² אבא שלי ביקר את הלן ברסלאו פעם בשוויצריה ששם היה ביתם. פעם הם כולם – רהנה (הבת של שוויצר), ואודיליה – הבת של פרופסור ברסלאו מפרנקפורט ביקרו בבינגן ונתנו לנו ספלים. הבת של רהנה שלמדה עם מרליס (פאוקר, הבת של אירנה אנדרון) ביקרה אצלנו עם בעלה לעתיד במעין. הם חברים של דניאלה לבין (חברת מעין צבי). הם נישאו על ידי כומר ורבי ליד שטרסבורג (מיכה צחק כששמע את זה!). הם חיים בלוס אנג'לס (שמם ENGEL). כאשר איזידור איזאי התאלמן ונישאר עם 4 ילדים קטנים, הוא התחתן עם אלמנה עשירה מטריאר (דודה באבט). סבתי אמה לא חיבבה אותה ואמרה

²² ד"ר אלברט שוויצר (Albert Schweitzer; 14 בינואר 1875 - 4 בספטמבר 1965) היה תאולוג, מוזיקאי, פילוסוף ורופא גרמני-צרפתי. הוא נולד בקייזרברג שבחבל אלזס-לורניין בגרמניה (כיום בצרפת). זוכה פרס נובל לשלום לשנת 1952 עבור ייסוד בית החולים למברנה בגבון שבמערב אפריקה המשוונית. כמו כן היה אחד מ-25 הנושאים בתואר "מסדר ההצטיינות" של חבר העמים הבריטי, וקיבל גם תואר אבירות ממסדר לזרוס הקדוש בירושלים.

שהיא לא דואגת לה (לסבתי) כראוי. אבל היא קנתה מכונת תפירה גדולה ו holzhof עבור וולטר ואוטו שהיו עשירים מהעסק הזה. הם חיו ליד זה ברחוב Balduin בטריאר.

אימא

אימי אדי (או אדל או אדלאיד) שנקראה על שם סבתא אדלאיד הייתה אישה מאד פעילה עד גיל 84, כשפתאום נפטרה. היא הייתה בטיפול אצל הפדיקור (טיפול ציפורניים) בבית זקנים בסן דיאגו, כשפתאום מתה.

כילדה צעירה היא גדלה יחד עם דודה אליס שגרה בשכנות, היו לה תרנגולות בחצר של הסבא וסבתא שלי שם גידלה גם ירקות, והייתה מוקדם מאד חובבת צילום. הצילומים

הראשונים נעשו עוד על לוחות זכוכית וניראו דרך מכשיר מיוחד. יותר מאוחר היא צילמה בכל טיוליה. (היא נסעה לכל מקום חוץ מגרמניה) וצילמה הרבה סרטים ותמונות של הילדים (ושיגעה אותם..)|

בגרמניה הייתה אישה שהייתה באה כל כמה חודשים לביתנו לתפור בגדים ומצעים. אמא אהבה לעזור עם התפירה וכך כאשר היא הגיע לארה"ב היא אמרה לכל החנויות הטובות בשדרה החמישית בניו יורק שהיא תופרת. היא נגשה להנרי בנדל (חנות) עבדה שם 3 ימים ופוטרה. אז הלכה לחנות ליד, לבלומינגדייל, וסיפרה להם שהיא עבדה בשביל בנדל והם לקחו אותה לעבודה ללא בדיקה. וכך זה חזר על עצמו מספר פעמים עד שהיא התקבלה לעבודה כמתאימת שמלות כלה אצל לורד אנד טיילור. הם ביקשו ממנה לעזור אפילו כשהייתה בת 84!

היא עבדה 10 שנים ב BEST כ-FITTER עד שהחנות נקנתה על ידי ישראלי (משולם ריקליס) שפירק אותה ופיטר את כל העובדים ללא פנסיה (ישראלי מכוער)

אמא וסבתא אדי עם שולי, נוגה ונעמה

אבא

הוא היה מכונה "קרל היפה" האיש היפה ביותר בעיר. בהיותו ילד גר בקצה הרחוב, באותו צד, שבו אימי גרה בקצה השני. לפני מלחמת העולם הראשונה הוא היה עם מספר דודנים בלונדון, ובודאי שהיה לו זמן נהדר שם – הוא אהב מאד לספר לנו על זה. הוא ראה הרבה אופרה והצגות שם, והוא אהב מאד – במיוחד את המוסיקה של גילברט וסליוואן. הוא היה בצבא הגרמני במשך שנה, לפני מלח"ע 1, בחיל הפרשים. כאשר היה עליו לחזור הביתה כי אביו גסס והיה עליו לנהל את העסק, ואז המלחמה פרצה.

במשך 4 שנים הוא היה ממלא מקום קצין (Unter Offizier) בצרפת, פולניה בלגיה ואיטליה. הוא קיבל אות הצטיינות צלב ברזל דרגה שנייה בעבור אומץ, אינני יודעת את סיפור המקרה בדיוק. מה שהוא הביא הבייתה מן המלחמה היה חוסר אמון בקיום אלוהים וקרחת על הראש, שלטענתו נגרמה בגלל הקסדה. אני אינני חושבת שזה בא מהקסדה – הוא היה ניראה העתק מדויק של אביו (לפי התמונות). הוא אהב מאד לנגן בפסנתר ולהאזין למרש Radesty ולאחרים. ביום ראשון בבוקר, כשהאוניות עזבו את נמל המבורג לאמריקה, הוא תמיד האזין למוזיקה. במשך השבוע אבא בדרך כלל נסע ברכבת לבקר את לקוחותיו ולקבל הזמנות לקניית יינות. הזמנות אלה נשלחו אח"כ עם האטיקט המתאים

גם של האורגינל וגם של "I. Brück Sohne" - החברה. כילדה נסעתי איתו או עם דודי לצורך טעימות יין לאורך נהר הריין (לדוגמא Bacherach). כשאבא חזר מנסיעה הוא תמיד הביא לנו מתנה.

לאימי זה היה בדרך כלל איזה פטנט. – היא לא תמיד השתמשה בזה אבל אני חושבת שאני למדתי לאהוב כל מיני "פטנטים" ממנו. לי ולאחי פרנק היה גם כן משהו – מאוחר יותר אנו בקשנו שיביא מה שאנו רוצים. הורי ערכו הרבה מסיבות בביתם, במיוחד בימי הולדת, בפסטיבלים – כמו פורים. אבא תמיד כתב חרוזים על כל הנוכחים. הוא דאג מאד לאימו – אומה ג'ני. הוא היה אהוד מאד על חבריו בני גילו. אחרי ה-9 לנובמבר

1938 "ליל הבדולח" (הסבר לאחר שהסתתר 3 ימים Friedlein, הוא ניגש למשטרה חיפשו אחריו, ואז אחד ללכת הביתה, ושהאקציה הסתיימה. הוא לא רצה לעזוב את הבית, עד אשר כל אלה שנילקחו למחנות ריכוז חזרו. אז הגיע העת שהוא החל לכתוב לרובי קאן, אלמנת חברו הטוב בניו יורק, וביקש ממנה ערבות לצורך

בפרק הראשון), כאשר חזר ולילות בפרנקפורט עם להודיע להם ששמע שהם מחבריו בני גילו אמר לו

קבלת ויזה לארה"ב. אני חושבת שכתבתי כבר שהיא הייתה מיליונרית (הוא היה, ובנו עד עכשיו גם כן, שותף בפירמה Bach & Co שזו חברת השקעות גדולה בוול סטריט.

לאבא לא היו זמנים קלים בניו-יורק. למרות שהוא דיבר אנגלית שוטפת ללא מבטא. הוא עבד בכל מיני עבודות כפיים עד שלבסוף קיבל ג'וב ב-Prior Beer שהייתה כמו בירה פילזנר בתקופת מלה"ע 2. המשרד היה בשדרה החמישית על רחוב 42. מאוחר יותר כאשר הוא כבר היה חולה (הוא נפל ושבר כמה צלעות), ואז היתה לו גם בעיה בלב, החברה העבירה אותו העירה ולמחסן חשוך ולח, שבודאי לא שיפר את מצבו. הוא נהנה מביקורי אצלם ב-1951 עם שולי וגבי. שנתיים אחר כך בזמן שישב עם אימי לארוחת בוקר לפני היציאה לעבודה, הוא התמוטט. העורק התפוצץ. זה היה כמו בלון ליד הלב, היום היו מנתחים את זה. זה המצב שנוצר לאחר מחלת השנית (לפני המצאת הפנצילין). היה לו את המחלה (חום ראומטי) כשהוא היה ילד והוא היה מרותק למיטתו בגלל המחלה שנה שלמה. הורי קבורים בבית הקברות Cedar Cemetery בניו ג'רסי. הקבר שלהם הוא בחלקה של בית הכנסת הבונים – מיד לאחר אוטו נתן והוריו – יעקב ושרה. מכספה של אימא שילמנו לדאגה לקבר לנצח.

אחי פרנק

אחי פרנק נולד ב-1929 ונקרא פרנץ ריצ'רד, על שם אומה אמה פרנצ'סקה מאייר, שנפטרה שנה קודם לכן, ועל שם ריצ'רד גרוס שהיה בן דוד וחבר של אבי ואשר התאבד זמן קצר לפני כן. פרנק היה 6 שנים צעיר ממני, כך שלא ממש גדלנו ביחד. הזמנים הלכו ונעשו גרועים. לא הייתה לנו עוזרת בית יותר, אלא

6פרנק, אמה וסבתא אדי בסאן-דיאגו

אישה זקנה שאבא כינה "גברת נירנברג" (בגלל חוקי נירנברג שחקקו הנאצים ואסרו על נשים בגיל פחות מ-50 לעבוד במשק בית בו היה גבר יהודי – כדי לשמור על "טוהר הגזע הארי"). כך פרנק גדל עם משפחת שמיט שגרו למעלה ולא היו להם ילדים. הם עבדו אצל משפחת מולר-ראקה – הוא עסק בתיקונים כללים והיא הייתה מבשלת. (מולר ראקה היה הבעלים של הפירמה Scharlachberg-Sect והיה בעל הבית שבו גרנו גם אנו בקומה השניה). פרנק אכל איתם בערב, חגג עימם כריסטמס. גברת שמיט

אפילו עשתה לו מקטרת קטנה – הוא אהב לעשן. לפרנק היו רק שנות לימוד מעטות בבית ספר בגרמניה – אני חושבת שהוא נסע מספר חודשים למאינץ לבית ספר יהודי, כאשר נאסר על ילדים יהודים ללמוד בבתי הספר הכלליים.

ב"ליל הבדולח" אימי שלחה אותי להסתובב בעיר ולראות מה קורה. הוא ראה את בית הכנסת נשרף ואשה בוכה אחרי שרהיטי ביתה והצלחות הוצאו לרחוב ונשברו. הוא סיפר לילדיו הכל על זה! (אני הייתי באהרנסדורף באותו זמן). כפרנק היה קטן אני קינאתי בו מאד והאשמתי את אימא שהיא מעדיפה אותו. הוא היה בלונדיני, והיא חפפה את ראשו ב camille כדי שישאר כך. הוא היה מאד טוב לב וילד נוה – רק פעם אחת כילד בגיל 7 הוא הלך לנהר ה Nahe, שהיה בקרבת ביתנו, לדוג. הוא קיבל את חלקו

My Parents with Frank 1949

במלקות במקל, ואפילו זרק את המקל לתנור. למחרת הופיע מקל חדש.. אבל אני חושבת שהוא קיבל פחות מלקות משקיבלתי אני, כי אני הייתי מאד עקשנית ואגרסיבית, והיו לי דעות משלי ואידיאלים, והייתי במידה רבה באופוזיציה להורי.

בניו יורק פרנק גר עם הורי באלמהרסט. שני מורים נוצריים גרו דלת ליד ואהבוהו כאילו היה בנם. הוא היה בן 12 אז והלך לבית ספר ציבורי. יותר מאוחר הוא הרוויח כסף לצורך בגדיו ועוד על ידי נשיאת סלי קניות של נשים מהסופרמרקט. כאשר היה בתיכון והיה עליו להכין דו"ח קריאת ספר הוא שילם לי לעשות את זה בשבילו... בתיכון הוא פגש בג'קי שהייתה איתו בכיתה, ומאז גיל 15 הם היו יחדיו. הוא למד לנהוג עוד כילד קטן בגרמניה ממר שמיט, ומיד כשהגיע לגיל המתאים הוא קנה מכונית שני מושבים (עם מושב מתקפל אחורי). הוא השאיל לאבא את המכונית לפעמים בימי ראשון, כך שאמא ואבא יכלו לנסוע לחוף הים, בשנים הראשונות לרייס פארק או רוקווי ואחר כך לסילבר פוינט (ללי והרולד יש עדיין סככות בונגלו שם – ולי כתבה שהם הכירו שם את הורי). אני הלכתי לשם כמה פעמים עם הורי, יושבת בספסל האחורי המתקפל. פעם התחיל לרדת גשם ואני פתחתי מטרייה!

פרנק גוייס לצבא ונישלח לקוריאה²³ שם שירת כטבח. היה עליו גם להביא את האוכל לקווים

הקדמיים והוא קילל את הקצינים שתמיד נישארו מאחור (כך הוא אמר) – שלא כמו הקצינים בצבא שלנו, הישראלי. הוא למד לבשל יחד עם חברו הטוב ביותר במלון וולדורף אסטוריה הידוע. יש שם 12 מטבחים והוא למד לבשל בכלם ממרק עד להכנת מסיבה. כאשר הוא חזר מקוריאה הוא וג'קי התחתנו. הם עברו לווייליאמסבורג (בניו יורק) (חברו הטוב קיבל שם ג'וב גם כן) והוא ניהל שם בית מלון. הם גם היו פעילים שם בבית הכנסת. כאשר חברו הטוב סטיב קיבל אופציה לקניית עסק של מכירת גלידה עם הרבה משאיות בסאן דיאגו הם עברו לשם,

נוסעים בשתי מכוניות. הם קנו בית באל קהון, ליד סן דיאגו, שם המחירים היו נמוכים מאד באותו זמן, אך לא רחוק מבית הספר המקומי.

כאשר ביקרתי את אמא בסן דיאגו מספר חודשים לפני שניפטרה הוא לקח אותי לבית הזקנים בו היא חיה בכל בוקר ובערב הביא לנו הרבה גלידה שאנו שנינו (אמא ואני) אהבנו.

²³ [מלחמת קוריאה](#) התרחשה בשנים [1950-1953](#) בין שני חלקיה של [קוריאה](#) - [קוריאה הצפונית](#) וקוריאה הדרומית, בהשתתפות פעילה של המעצמות [ארצות הברית](#) וסין, ובמידה פחותה גם [ברית המועצות](#) (כחלק מהמלחמה הקרה).

לפרנק היה סוכרת מספר שנים. הוא קנה ביטוח חיים כשהיה בצבא אך כל חברת ביטוח סירבה לו (כך סיפר לי). זמן קצר לפני שאמא נפטרה היא נתנה לו כסף לקנות את חלקו של חברו סטיב בעסק. (סטיב עבר לננוואדה, כי אהב להמר). פרנק לא הצליח לנהל לבד את העסק ולכן מכר אותו, ואחרי שהיה מובטל מספר חודשים הוא קיבל עבודה במאפייה – לנסוע ולמכור עוגות. הוא מת מהתקפת לב בשנת 1981, שנה לאחר שאימא ניפטרה. אני חושבת שג'קי נתנה את גופתו לשריפה.

ג'קי, פרנק ואמא

סוף דבר

אמא נפטרה ביום שלישי 7.12.2010, ביום השישי של חג החנוכה (ל כיסלו תשע"א), כמעט בת 88 לאחר ששכבה כשבוע מורדמת ומונשמת בבית החולים, כשאנו הבנים והנכדים יושבים סביב מיטתה. בזמן האחרון היו לה קשיי נשימה ולא הייתה ברירה אלא לאשפז אותה. מספר ימים לפני שנפטרה היא אמרה לנוגה (הבת של שולי שגרה אז בצמוד אליה) "את יודעת נוגה בזמן האחרון אני מרגישה את עצמי ממש זקנה" (בגיל כמעט 188). עד לרגע בו אושפזה היא הייתה צלולה לחלוטין במחשבתה, ניסתה ככל יכולתה לתפקד באופן עצמאי. למרות קשיי ההליכה שהיו לה היא המשיכה לסדר את הבית, לבשל לעצמה. חס וחלילה שלא להיות לעומס על מישו. לפני כן עד שאבא נפטר בפסח 2008 היא סעדה אותו כשהיה אף הוא מוגבל מאד בהליכה, כשם שסעדה את כל בני המשפחה וכל הקיבוץ כל חייה. בשנים האחרונות כשהייתי בא מערד לקיבוץ לבקר אותה, כאשר אבא כבר לא היה, נהניתי לשאול אותה פרטים נוספים על החיים בגרמניה, והיא הרי זכרה כל פרט! כמו כן היינו משוחחים הרבה על ההיסטוריה של העם היהודי ועל ההיסטוריה של מלחמת העולם השנייה וקורות היהודים אז. היא הייתה אמא, וסבתא ניפלאה לכולנו. לעולם לא עיפה, לעולם דואגת לכולם רק לא לעצמה. וכך הייתה לא רק אמא אוהבת, אלא גם מופת למסירות ולתרומה.

לבקשת חלק מהמשפחה, ולזכרה, תרגמתי את זיכרונותיה מאנגלית לעברית, והם יופיעו יחד עם זכרונותיו של אבא בספר אחד, למען יזכרו על ידי הדורות הבאים. שהרי בחייהם ובמותם היוו דוגמא ומופת לזוגיות, לכבוד הדדי ולקיום בית חם ואוהב לכולנו

מצורפים דברים שנאמרו על יד הקבר על ידי, על ידי נוגה ועל ידי יוסי.

גבי בחן 2011

דברי גבי בחן ליד הקבר

8.12.2010

אמא שלנו, סבתא שלנו – המלאך בלבן של הקיבוץ ושל כו-לם

אמא

סוף סוף מצאת מנוחה.

את, שכל חיך עבדת קשה כדי לעזור לנו, למשפחה, לקרובים ורחוקים, לחברים בקיבוץ וכל העולם, לא היה לך רגע מנוחה אלא כעת, בהגיעך לכאן, למנוחה נכונה. נולדת בעיירה בינגן בגרמניה ב-30.1.1923 להורים יהודים ליברלים, וגדלת בסביבה של יהודים, ברובם קרובי משפחה. הצטרפת בצעירותך לתנועת נוער המכבי הצעיר שם היית חניכה ומדריכה, היית בהכשרה בארנסדורף והכרת רבים מהחברים שחיו אחר כך שנים רבות איתך כאן במעין צבי.

עקב עליית הנאצים לשלטון נאלצת לעזוב את בית הספר המקומי ולעבור ללמוד בפרנקפורט, וכך מגיל צעיר התגוררת מחוץ לבית. עם התקרבות המלחמה רצית לעלות לארץ אך הוריך לא הסכימו ויחד איתם ועם אחיך פרנק הגרתם ממש ברגע האחרון לארה"ב. וכך את בת 15 מגיעה לניו יורק ומיד מתחילה לעבוד כדי לעזור לפרנס את עצמך והוריך שהגיעו חסרי כל.

לאחר זמן החלטת על ייעודך בחיים – להיות אחות בארץ ישראל. התקבלת ללימודים בבית ספר לאחיות במימון הצבא האמריקאי ולאחר 3 שנים קיבלת הסמכה. סיימת בהצטיינות בית ספר לאחיות ומתוך רצון לעלות לארץ ויתרת על מילגת מצטיינים ללימודי רפואה.

זכית ובליל כ"ט בנובמבר 1947 היית נוכחת בעצרת האו"ם בלייק סקסס בה הוחלט על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, ונופפת שם בדגלנו בשמחה וגאווה. בהמשך פגשת, בעזרת ידיד מקיבוץ מעין צבי את אבא, ויחד החלטתם לעלות לארץ ישראל, לקיבוץ בו אבא היה כבר חבר. זו הייתה אהבה ממבט ראשון כפי שתיארת בזיכרונותיך "מיכה פתח את הדלת והינה עומד בפני האידאל של חלומותי- תלתלים בלונדיניים, עיניים כחולות ומפלשתינה!!". הוריך שמתמיד לא התלהבו מהרעיון הציוני לא הסכימו לעלייתך לארץ בעצם ימי מלחמת השחרור וכך לא נותר לך אלא לברוח עם אבא, כדי לממש את רצונך לחיות איתו בארץ ובמעין צבי. הגעת בעצם ימי המלחמה, ביום בו ברחו הערבים מחיפה,

ומיד התחלת לעבוד בקיבוץ הקטן, כאחות. התחנת עם אבא בקיבוץ, אימצתם את יוסי ונולדו תחילה שולי, וגבי ובהמשך ראובן ואיל.

במשך כל השנים התמדת במקצוע ויותר מכך ביעוד בו בחרת – להיות אחות. לסעוד כל חבר וחברה, ואם צריך לבלות ליד מיטתם בעת שאושפזו שעות וימים רבים. כולם הכירו אותך מתרוצצת בקיבוץ בחלוקך הלבן, ברגל או בקלנועית המרפאה מגיעה לכל חולה ועוזרת לו כמיטב יכולתך.

ואנו כילדים, ובהמשך כהורים לילדים ידענו שיש על מי לסמוך. תמיד מוכנה לעזור ואף פעם, אבל אף פעם, לא עיפה. תמיד מרחמת על כל העולם, אך אף פעם, אבל אף פעם לא על עצמך.

חוץ מהעבודה, וגידול ילדים, וקיום זוגיות נפלאה שהיא לדוגמא לכולנו לאורך כל כך הרבה שנים עם אבא, היו לך גם תחביבים, כמו קריאה, וטיולים להכרת ארץ ישראל וההיסטוריה שלה.

היה לך זיכרון פנומנלי, בעיקר למשפחה שלך וגם של אבא, והכרת כל קרוב בשם, ומי התחתן ומי התגרש ושמות הילדים והנכדים והנינים של כולם.

הבית אותו קיימת עם אבא תמיד היה פתוח ומזמין, תמיד, ממש בכל שעה יכולנו אנו הילדים, ובהמשך הנכדים, להיכנס ולקבל אוזן קשבת ולב מבין לכל חוויותינו סיפורינו והרגשותינו. אף פעם לא הבנתי איך הבית עם הסלון הקטן מספיק לארח כל מספר של אורחים שמגיעו. וכך גם אירחתם בביתכם קרובים ומכרים מקרוב ומרחוק, להם הראיתם בגאווה את הקיבוץ, וגם התארחו חברים למשחק ברידג' או סתם כוס קפה. פשוט הצלחתם את ואבא לקיים הכנסת אורחים אמיתית, שכולה מרצון ואווירה נעימה ומזמינה.

המשכת לעבוד במרפאה כל עוד זה התאפשר. כאשר כבר לא נתנו לך להמשיך לעבוד היית בבית, טיפלת באבא ואמרת לי שאת "לא עושה כלום" ואני ניסיתי להגיד לך שאת כבר לא צריכה לעשות, עשית מספיק ומותר לך קצת ליהנות ולהתפנק.

הרבה שנים סעדת את אבא שכבר התקשה בהליכה, ושוב היית למופת לעזרה ואהבה ללא גבול.

וכך בשנים האחרונות, כשכבר היה קשה לך ללכת, בניית לך סדר יום – קריאה, טלוויזיה, אינטרנט, משחקי מחשב, וכמובן זמן לאירוח הנכדים והנינים שבאו יום יום לבקר, ועקבת אחר התפתחותם. והקפדת, כמו בכל חיך, לחיות ולתפקד באופן עצמאי.

את שכל חיך עזרת לאחרים לא רצית להיעזר ולהיות למעמסה.

ואם בימים האחרונים ישבנו ליד מיטתך, אולי אפילו נגד רצונך, הרי זה מתוך החובה שהרגשנו להחזיר לך מעט מכל הטוב והדאגה שנתת את לנו כל חיידך. היי שלום אמא ונחיי, כן, נחיי בשלום על משכבך

דברי נוגה ארבל ליד הקבר

סבתא יקרה

הייתה לי הזכות לחיות לצידך בשנתיים וחצי האחרונות. הרגשתי שניתנה לי ההזדמנות להרגיש מי את לאחר שסבא הלך לעולמו והשאיר חלל גדול.

למדתי להעריך את האישה שבך כלפי אישך אהובך, ילדייך, נכדייך ונינייך וגם מי היית לאורך השנים בשביל החברה ומעגל גדול ורחב של אנשי הקיבוץ.

למדתי את האידיאולוגיה שלך, את החד משמעויות לגבי כל דבר – מבנייה והתנהגות חברתית לאומית ועד בין אישית. תמיד בעלת דעה נחרצת, ללא פשרות ועם זאת אפשרת לי להרגיש בנוח ולנהוג כפי שאני רואה את הדברים.

כל-כך צנועה את, יודעת מה באמת חשוב, דואגת לכולם ומבקשת שידאגו לך כמה שפחות. הודית על שזכית לחיים מלאים בזוגיות טובה, ילדים אוהבים, נכדים ונינים מסביב. הקדשת את חיך לעבודה שאהבת והיית מסורה לה עד כלות.

נהנית במיוחד מהביקורים של נעמה עם שי ונירי, מערבי שישי עם ראובן, שושי, גיל ושיר, ומהארבלים שבאו.

מאייל, אוולין, עדן ושוני שהגיעו בקיץ. מגבי, שולמית, אביב וקשת שהגיעו בכל הזדמנות. כולנו אהבנו לבוא אלייך מפני שהיית שם ללא דרישות ובשמחה על ה"יש".

היית כל-כך חכמה. יודעת ומתעניינת לשורשי המשפחה והחברים וזוכרת הכול. רבים נהנו לשבת ולשוחח עימך, וביקשו לשמוע ולדלות עוד פרטים דרךך על העבר, והופתעו עד כמה את יודעת גם על מה שקורה היום.

ביקשת לסיים את חיך בבית בשקט, עשינו כמיטב יכולתנו לקיים זאת עד ימיך האחרונים. פלורנס טיפלה בך במסירות וידעה להשאיר לך פרטיות, דאגה שהדברים יעשו בדיוק כמו שאת מבקשת.

עטפנו אותך באהבה שמילאת אותנו במשך כל חיך.

היום אנו נפרדים ממך, מברכים אותך בדרכך אל השמיים. בטוחים שתלווי אותנו במחשבה, בדרך שלנו ובקבלת החלטות, הרי דעתך והלך רוחך תמיד יישארו בקרבנו.

אוהבים,

כל המשפחה.

דברי יוסי ישראלי ליד הקבר

מרים

פשטות ההליכות, חריצות המעשה, פתיחות לבך החם, איתנות הרוח
וההתמסרות ללא תנאי – אלה הם הדברים שמציירים בדמיוני את דמותך.

נאמנות אהבתך התמה – הוליכה אותך ואת מיכה, עליו השלום, בשבילי
החיים הקיבוציים בהם עשית עבודת קודש רבת שנים כאחות האחראית על
מרפאת הקיבוץ.

בקיבוץ של פעם, ראית את עצמך תמיד, כאחראית בלעדית על בריאותו של
כל תינוק, כל ילד, כל מבוגר וזקן.

נאמנות אהבתך התמה – הולידה משפחה ענפה ומפוארת בת ארבעה
דורות שידעו להרעיף את אהבתם אליך באותו תום ומסירות שכנראה ירשו
ממך.

בשנות השיבה – נשמרה רעננות רוחך גם בשעות משבר הגוף. כתמיד: לא
היו אצלך לא עייפות ולא לאות.

נשאלתי פעם: למי אני חייב תודה - וענית ללא היסוס:

לקיבוץ מעין צבי ולמשפחתי המאמצת
וראיתי לנגד עיני אותך ואת מיכה
וראיתיכם מלווים את ימי ילדותי
ואת ימי בחרותי
וראיתיכם שמחים בשמחותי
ועצובים בימי עצבותי
וראיתי את פתיחות דלת ביתכם.

זכיתי במשענתך הנאמנה
ועל כך נתונה לך תודתי .

יהי זיכרך ברוך.

08.12.10

תמונות מחיי

עם שולי

אבא, אמא ושולי

עם יוסי ישראלי, שולי וגבי

עם שולי וגבי

אבא, אמא, שולי, גבי, איל, ראובן

שולי, אבא, איל, אמא, ראובן, גבי

אמא, שולי, גבי, ראובן ואבא

אבא, לי, אמא, שולי, הרולד אמי ואיל

אבא, ראובן, שולי, אמא וגבי

אומה אדי, אימא ואומה-אומי סטי

אמא, שולי, אומא, אבא, איל וגבי

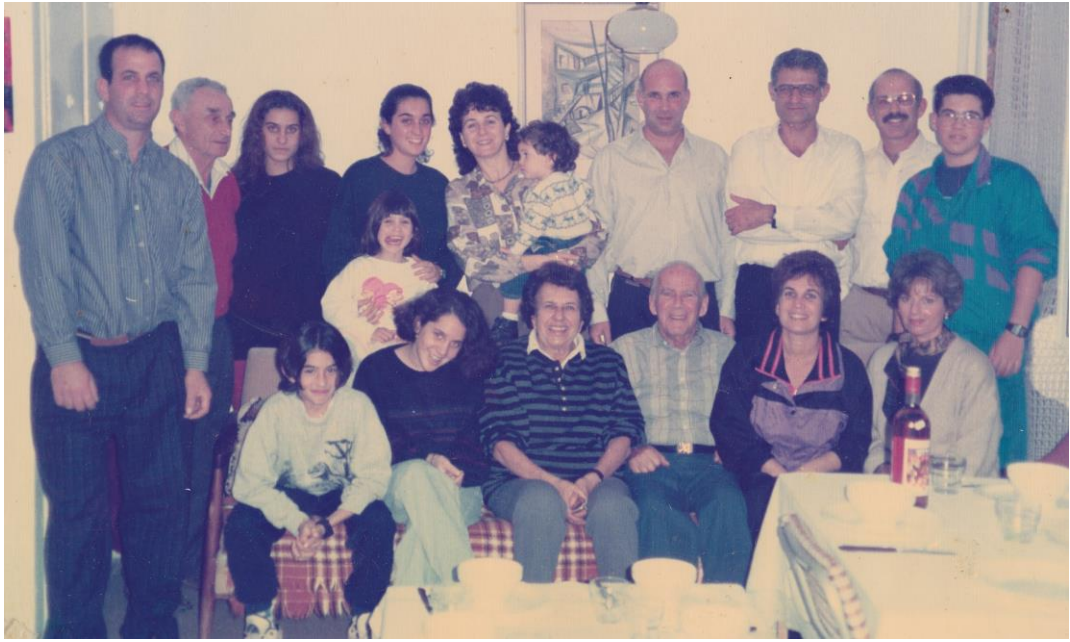

בחתונת שולי

האחות של אקי, אקי, ראוּבן, אומי, אימא, אילן, אוקי, שולי, גרטה, דלילה, גבי, אבא ואומא

גבי, אוקי, נוגה, שולי ונעמה, אבא, אמא, ראוּבן ואיל

עומדים: אביב, גבי, אוקי, ראובן, אוולין עם שוני בידיה, נוגה וענבר, נעמה, אקי, איל

יושבים: שולמית, שולי, אבא, אמא, קשת ונדב

עומדים: גבי, ראובן, אוקי, אוולין, נדב, אביב, שולי, קשת, איל

יושבים: אמא, שולמית, שולי, לילך, נעמה, אבא

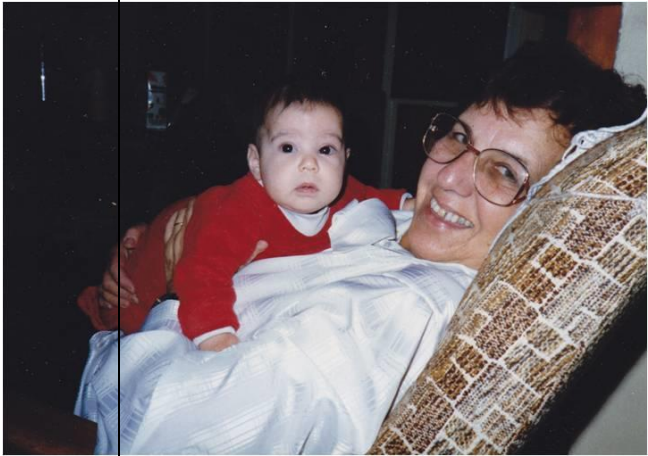

עומדים: גבי, ראובן, אוקי, נוגה, נעמה, שולי, שושי
יושבים: שולמית, קשת, נדב, אבא, עינבר, אביב, אימא, איל ושוני

2004

עומדים: גבי, שולמית, קשת, נדב, נוגה, ענבר, ראובן, אוקי
יושבים: אימא, אבא, אביב, שולי, שיר, שושי

עם אחד הנינים

**עם נוגה ביום הולדת 60 של שולי,
2009**

עם שי

אמא אבא שיר ואמא של שושי

2002 אביב, קשת, נוגה, עינבר, שוני, עדן ושיר

<p>תעודת אחות מוסמכת</p>	<p>תעודת אחות מעשית</p>	<p>תעודת הצטיינות ב-היסטוריה אמריקאית</p>

עם אבא

עם אבא

עם אבא

בחייהם ומותם לא נפרדו...

